

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE MADENCİLİĞİ*

MUSTAFA HAYDAR TERZİ**

ÖZ

Anadolu coğrafyası, zengin doğal kaynaklara ve önemli bir jeopolitik konuma sahip olmasından dolayı eski çağlardan günümüze kadar birçok ilk çağ medeniyetinin yanında Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorluk ve devletlere ev sahipliği yapmıştır. Anadolu’da altı yüz yılın üzerinde hüküm süren Osmanlı Devleti madenciliği, devletin yükselme döneminde uygulanan başarılı politikalar sonucu 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa devletleri ile rekabet edebilecek bir durumda olmasına rağmen 17. ve 18. yüzyılda dünyada ortaya çıkan gelişmeler sonucunda gerilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti madenciliği, 19. yüzyıldan sonra ve özellikle Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlayan dönemde madencilik sektörünü dolaylı ve doğrudan ilgilendiren nizamnamelerin yürürlüğe girmesi sonucunda, devletin yıkılışına kadar yabancıların ve azınlıkların kontrolünde kalmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan dönemde madencilik sektöründe Osmanlı Devleti’nden intikal eden eksiklik ve yanlışlıklar giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar, çıkarılan birçok kanun ve düzenlemelerin yanında kurulan kurum, kuruluş, işletme ve fabrikalar ile madencilik faaliyetleri yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan düzenlemeler sonucunda yeni maden yatakları keşfedilmiş, bilinen maden yataklarının rezervleri ve çeşitliliği artırılmış, madenlerin üretiminde, ihracatında ve madencilik katma değerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan 1923 yılından 1938 yılına kadar olan on beş yıllık dönemde Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğindeki

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., Aksaray Üniversitesi, Aksaray/TÜRKİYE, mhaydarterzi@aksaray.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4224-6482

MUSTAFA HAYDAR TERZİ

madencilik sektörünün genel bir değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürk Dönemi Madenciliği, Cumhuriyet, Madencilik, Osmanlı Dönemi Madenciliği.

THE MINING OF TURKEY IN THE PERIOD OF MUSTAFA KEMAL ATATURK

ABSTRACT

The Anatolian geography, in which our country is located, has been host to many ancient civilizations as well as empires and states such as the Byzantine, Seljuk and Ottoman from ancient times to the present due to its rich natural resources and important geopolitical position. The Ottoman Empire, which ruled in Anatolia for more than 600 years, was able to compete with Europe during its rising period in the 15th and 16th centuries as a result of the successful policies implemented in the mining sector. However, as a result of the developments that emerged after the 17th and 18th centuries, the mining sector in the Ottoman Empire started to fall behind. After the 19th century and especially in the period that started with the Tanzimat Reform Edict, the mining sector in the Ottoman Empire remained under the control of foreigners and minorities until the collapse of the empire as a result of regulations that were directly and indirectly related to the mining sector. In the period starting with the declaration of the Republic, the deficiencies and mistakes in the mining sector inherited from the Ottoman Empire were tried to be eliminated. In addition to this, mining activities were reorganized through the many policies, laws, regulations and newly established institutions, organizations, enterprises and factories. As a result of the regulations were made in the first years of the Republic, new mineral deposits were discovered, the reserves and diversity of known mineral deposits were increased, and significant increases were achieved in the production and export of the mines and mining added-value. In this study, it is aimed to make a general evaluation of the mining sector under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk in the fifteen year period from 1923 to 1938, which started with the declaration of the Republic.

Keywords: Atatürk, Atatürk-Period Mining, Mining, Ottoman-Period Mining, Republic.

GİRİŞ

Eski çağlardan günümüze kadar madencilik faaliyetleri insanoğlunun yaşamında çok önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanoğlunun madenleri işlemeyi ve kullanmayı öğrenmesiyle işlevsellik kazanmış ve yeni keşfedilen her bir maden ile bir çağ kapanmış yeni bir çağa geçilmiştir¹. Yapılan jeolojik ve arkeolojik araştırmalar, madenciliğin Anadolu'dan başlayıp diğer bölgelere yayıldığını ve Anadolu coğrafyasında antik dönemlerde işletilmiş bakır, altın, gümüş ve kurşun gibi binlerce maden yatağının varlığını göstermektedir². Zengin doğal kaynaklara ve önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Anadolu coğrafyasının tarih öncesi zamanlardan günümüze kadar Hititler, Urartular, Lidyalılar gibi birçok ilk çağ medeniyetinin yanında Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorluk ve devletlere ev sahipliği yapması, madencilğe ait birçok tarihi kaydı da içerisinde barındırmasına vesile olmuştur.

Maden kaynakları açısından zengin olan Anadolu coğrafyasında altı yüz yılın üzerinde hüküm süren Osmanlı Devleti, madencilik sektöründe yükselme döneminde uyguladığı başarılı politikalar, devletin idari, askerî ve mali bunalımlar yaşaması ile her geçen dönem giderek azalmıştır. Özellikle 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan dönemde madencilik sektörünü dolaylı ve doğrudan ilgilendiren nizamnamelerin yürürlüğe girmesi ile Osmanlı Devleti'nin madencilik sektöründeki rolü, maden haklarını mümkün olduğunca yüksek fiyatlarla satmak ve vergi almak şeklinde gelişmiştir. Uzun vadeli imtiyazlar sonucunda yabancı ve azınlıkların kontrolünde kalan madencilik sektörü, devletin endüstriyel gelişmesine faydalı olamamış, ayrıca millî servetin israf ve ziyan edilmesine yol açarak devlet için zararlı olmuştur³.

Osmanlı Devleti'nden madencilik sektöründe intikal eden problemler ve olumsuzluklar Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar, çıkarılan birçok kanun ve düzenlemelerin yanında kurulan kurum, kuruluş, işletme ve fabrikalar ile

¹ Ahmet Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası", **Jeoloji Mühendisliği**, 36, 1990, s.65.

² Erkan Fidan, "Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları", **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.50; Ünsal Yalçın, "Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış", **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.4.

³ "Umumi Maden Durumu: Saltanatın Son ve Cumhuriyetin İlk 22 Yılında Türk Madenciliği", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945, s.247-248.

madencilik faaliyetleri yeniden düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni maden yatakları keşfedilmiş, bilinen maden yataklarının rezervleri ve çeşitliliği artırılmış, madenlerin üretiminde, ihracatında ve madencilik katma değerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Hazırlanan bu çalışmayla Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan 1923 yılından 1938 yılına kadar olan on beş yıllık dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki madencilik sektörünün genel bir değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu çalışma; Osmanlı Devleti dönemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin kuruluşu ile Cumhuriyet'in ilanı arasındaki dönem (1920-1923) ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönem (1923-1938) olmak üzere üç bölüme ayrılarak değerlendirilmiştir.

I. Osmanlı Devleti Döneminde Madencilik Sektörünün Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nde madencilik, hazinenin önde gelen gelir kaynaklarından biri olmasının yanında ordunun cephane ve tedavüldeki para ihtiyacının karşılanması açısından da önemli bir yere sahip olmuştur⁴. Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) Balkanlar ve Anadolu'daki Osmanlı fetihleri, askerî ve siyasi kazançların yanında maden rezerv ve çeşitliliğinin de artmasına da olanak sağlamıştır⁵. Bu dönemde madencilik sektöründe idari ve kurumsal açıdan bazı düzenlemeleri içeren kanunnameler ile madenlerde çalışanların yükümlülükleri, madenlerin çıkarılması, ayrıştırılması ve nakliyesi gibi konularla ilgili hükümler uygulanmıştır⁶. Sultan II. Beyazıt döneminde (1481–1512) “Kanunname-i Ber Müceb-i Örf-i Osmani” adıyla yayınlanmış ve farklı alanları ilgilendiren kanunname ile ilk kez madencilik sektörü ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Bu kanunnamenin yanında Osmanlı madenciliği ile ilgili olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520–1566), 1525 ve 1536 tarihli iki maden kanunu yapılmıştır. 1536 tarihli

⁴ Özkan Keskin, “Osmanlı Devletimde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11, 2007, s.80.

⁵ Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, *OTAM*, 29, 2011, s.126.

⁶ Keskin, a.g.m., 2011, s.126.

maden kanunu, eski Saksonya kanunlarının Osmanlı Devleti şartlarına uyarlanması sonucu oluşturulmuştur⁷.

Madencilik sektörünü ilgilendirmesi açısından Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 Doğu Seferi için Canca (Gümüşhane) Darphanesinde bastırılan gümüş ve bakır paralar ile sefer masraflarını karşıladığı, asker ve memur maaşların ödediği bilinmektedir. Bu durum II. Selim (1566-1574) ve III. Murad (1574-1595) dönemlerinde de devam etmiştir⁸.

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Ergani, Keban, Gümüşhane ve Küre ile Rumeli'de Kratova, Sidre Kapsa, Novobrde, Samakoy gibi zamanına göre büyük maden işletmelerinin yanında oldukça küçük teşkilatlı görünen Bilecik demir madeninde altı bine yakın işçinin çalıştığı belirtilmektedir. Bu dönemde büyüklü küçüklü yüzü geçen maden ocağında çalışan işçilerin ve bunlara hizmet sağlayan diğer sektörlerde çalışanların dâhil edilmesiyle toplam çalışanın büyük bir rakam oluşturduğu anlaşılabilir. Bununla birlikte bu dönemde sadece Gümüşhane madeninin devletin yıllık gelirinin yaklaşık %5'inden fazlasını oluşturduğu ifade edilmektedir⁹.

Osmanlı Devleti madenciliği, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa Devletleri ile rekabet edebilecek bir durumda olmasına rağmen¹⁰ özellikle 17. yüzyıldan itibaren İspanya üzerinden düşük ayarlı Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı topraklarına girmesi sonucunda, Osmanlı maliyesi fiyat krizi ile karşılaşmış ve oldukça sarsılmıştır¹¹. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde özellikle toprak kayıplarının başladığı 18. yüzyılda yaşanan idari, askerî ve mali bunalımlar her alanda olduğu gibi madencilik sektöründe de kendini göstermiş ve gerilemeye yol açmıştır¹². 19. yüzyıla gelindiğinde ise hemen her alanda çöküntü içine giren Osmanlı Devleti'nin dünyadaki gelişmelerden

⁷ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnâmeden Nizamnâmeye Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnâmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 98, 1995, s.76.

⁸ Adnan Güngör Üçüncüoğlu, Eren Kömürlü, "Osmanlı Dönemi Gümüşhane İli Madencilik Tarihine Genel Bir Bakış", **MT Bilimsel Yeraltı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.98.

⁹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 2, 1, Ankara, 1943, s.117-118.

¹⁰ Keskin, a.g.m., 2011, s.126.

¹¹ Savaş Dilek, "Anadolu Coğrafyası'ndaki Madencilik Politikaları ve Tarih Bilinç(i)(sizliği)", **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, 1998/1-2, Ocak-Haziran 1998, s.140.

¹² Mehmet Bayartan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, X-1, 2008, s.137.

uzak kaldığı görülmüştür. Çünkü 19. yüzyılın başlarından itibaren sanayileşmenin artması, tarımda yeni teknolojilerin ortaya çıkması, ticaret ve nakliyat işlemlerinde serbestlik, sermayenin kullanımında başarılı organizasyonların kurulması, demir, bakır ve kömür gibi madenlerin sanayide kullanılması dünyada şaşırtıcı gelişmelere yol açmıştır¹³. Ancak bu gelişmeler için gerekli ham maddenin tamamını kendi topraklarından karşılama imkânı olmayan Avrupa ülkeleri, geniş topraklara, önemli bir konuma, zengin ham madde kaynaklarına ve iyi bir pazara sahip olan Osmanlı topraklarına yönelmiştir. Nitekim 1838 yılının Ağustos ayında imzalanan ve 1 Mart 1839'da yürürlüğe giren Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ile İngilizler dış politikaları doğrultusunda, Osmanlı sanayisini yıkmaya ve Osmanlı Devletine ucuz ham madde sağlama olanağı elde etmiştir¹⁴. Bu sözleşmenin ardından üç yıl gibi kısa bir sürede diğer sömürgeci Batı ülkeleri ile aynı özde yapılan ticari sözleşmeler ile Osmanlı Devleti'nin Batı sanayisine açılma süreci tamamlanarak imparatorluk Batı sanayisinin açık pazarı hâline gelmiştir¹⁵.

İç pazarı yabancı devletlere açılan Osmanlı Devleti, hızlı bir dış borçlanmaya girmiştir. Osmanlı Devleti ilk dış borcunu 1854 yılında almış ve bu yıldan itibaren 1874 yılına kadar 3.030.882.000 değerinde altın frank borçlanmıştır. Borçlanmanın yanında dış ticaret açığı da giderek artmıştır. 1878 yılından 1918 sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin ithalatı 685.501.000 altın Türk Lirası ve ihracatı 521.039.000 altın Türk Lirası iken dış ticaret açığı 164.462.000 altın Türk Lirası olmuştur¹⁶.

Osmanlı Devleti döneminde 19. yüzyılın ortalarına kadar madencilik sektöründeki faaliyetlerin 1525 ve 1536 tarihli maden kanunlarının yanında, bazen şeri, bazen örfî adetler ve bazen de devletin menfaatlerini göz önünde bulundurarak oluşturulan bir hukuk sistemi ile yürütüldüğü ifade edilebilir¹⁷. Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren ise madencilik sektörünü dolaylı ve

¹³ Abdullah Saydam, "Osmanlı Madenciliği ve XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'daki Maden Ocakları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 1, 1991, s.255.

¹⁴ Yalçın Çilingir, "Madenciliğimizin Evrimine Toplu Bir Bakış", *Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi*, Ankara 1975, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, s.52-53; Kartalkanat, a.g.m., 1990, s.68.

¹⁵ Çilingir, a.g.m., s.53; Murat Turan, "Madenciliğimizin Tarihsel Gelişimi", *Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi*, Ankara 1981, s.50; Kartalkanat, a.g.m., 1990, s.68.

¹⁶ "Türkler ve Madencilik", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, MTA, 5, 1936a, s.10.

¹⁷ Tızlak, a.g.e., 1995, s.77.

doğrudan ilgilendiren nizamnameler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda; 1858’de Arazi Kanunnâmesi, 1861’de Maâdin Nizamnamesi, 1869’da Maâdin Nizamnamesi, 1887’de Maâdin Nizamnamesi, 1887’de ve 1901’de Taş Ocakları Nizamnameleri ile 1906’da Maâdin Nizamnamesi yayımlandı. Bu nizamnameler ile madenlerin sınıflandırılması, mülkiyet ve ruhsat hakları, imtiyaz süreleri, alınacak vergiler, çalışanların durumu gibi madencilik sektörünü ilgilendiren çeşitli hükümler uygulanmıştır¹⁸. Bunlardan 1861 Maâdin Nizamnamesinde, maden işletme imtiyazlarının hem şahıslara hem de şirketlere verilebileceği, fert veya şirketlerin istenilen teminatı gösterdiği takdirde birden fazla maden işletme imtiyazı alabilecekleri kabul edilmiştir. Bununla birlikte yabancı fert ve şirketlere imtiyaz verilmeyeceği, fakat yabancı tabiiyette olanların Osmanlı tebaası tarafından kurulan şirketlere ortak olarak girebilecekleri belirtilmiştir¹⁹. Bu nizamname ile bu tarihe kadar sıkı bir şekilde korunan maden mülkiyet hakkı düşüncesi değişmiş, yabancılara ilk defa Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan maden şirketlerine ortak olma imkânı tanınmıştır²⁰.

1861 Maâdin Nizamnamesi ile birlikte 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması’nın içerdiği: “Emlâkin alım ve satım ve tasarrufu hakkındaki bütün kanunlar tebaa için eşit olduğundan, devletin kanunlarına ve belediye zabıtası nizamlarına uymak ve asıl yerli halkın verdiği vergi ve resimleri vermek üzere, Osmanlı Devleti’yle yabancı devletler arasında sureti tanzimiye’den sonra ecnebiye dahi emlâke tasarruf müsaadesi verilecektir” hükmü ile yabancılara ayrıcalıklar tanınmıştır. Söz konusu düzenlemeler ve antlaşmalar gereği, 1865’te Balıkesir’de bulunan boraks madenlerinin işletme hakkı Compagnie Industrielle des Mazures adlı bir Fransız şirketine verilmiştir²¹. Bu düzenleme ve gelişmeleri takiben 1867 yılında yürürlüğe giren “Tebaa-i Ecnebiyyenin Emlak-i İstimlakine Dair Nizamname” ile yabancılar, Hicaz vilayeti dışında her yerde taşınmaz mal edinme imkânı da kazanmıştır²².

¹⁸ Nizamnâmeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Saydam, a.g.m.; Kartalkanat, a.g.m., 1990; Tızlak, a.g.e.; Bayartan, a.g.m.; Turgut İleri, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Madencilik Politikaları (1923-1960)**, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2009; Keskin, a.g.m., 2011.

¹⁹ Saydam, a.g.m., s.257-258.

²⁰ Bayartan, a.g.m., s.138; Keskin, a.g.m., 2011, s.129.

²¹ Çilingir, a.g.m., s.54.

²² Bayartan, a.g.m., s.138.

1869 yılında yürürlüğe giren Maâdin Nizamnamesiyle daha önceleri tercihen ortalama on yıllık verilen imtiyaz süresinin, asli madenlerde 99 yıl, yüzey madenlerinde ise süresiz olarak verilmesi kararlaştırılmıştır²³. 1861 Maâdin Nizamnamesinde sadece Osmanlı tebaası tarafından kurulan şirketlere ortak olmak suretiyle madencilik sektöründe yer alan yabancılara, 1869 Maâdin Nizamnamesiyle tek başlarına ve kendi adlarına maden ihalelerine girebilme hakkı verilmiş, ayrıca maden imtiyaz hakkının diğer mal ve eşyalar gibi başkalarına satılabilmemesine veya varislere intikal edebilmesine yönelik imkânlar tanınmıştır²⁴.

Son olarak yabancı devletlerin baskı ve istekleri doğrultusunda hazırlanarak 1906 yılında yürürlüğe giren Osmanlı Devleti'nin son Maâdin Nizamnamesi ile de yabancıların imtiyaz işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle yaptıkları şikâyetleri ortadan kaldırmaya yönelik olarak bürokratik işlemler bir yıl ile sınırlandırılmış, vilayet valiliklerince verilen maden arama ruhsatının uygun görülmemesi durumunda mültezim veya maden şirketine Bâbiâlî'ye müracaat etme hakkı tanınmıştır²⁵.

19. yüzyılın başından itibaren yabancı devletler ile yapılan ticari antlaşmalar, yabancılara verilen imtiyazlar, Paris Antlaşması'nın taşıdığı ayrıcalıklar, 1867 yılında yürürlüğe giren yabancıların mülk edinmelerine dair kanun ve yürürlüğe giren maâdin nizamnamelerinin sağladığı haklar sonucunda, yabancı ve azınlıklara çok sayıda maden ruhsatı ve imtiyazı verilmiştir²⁶. Sonuçta Osmanlı Devleti maden üretiminde yabancı ve azınlıkların toplam payı, 1902 yılında yaklaşık %57 iken, 1911 yılında yaklaşık %80 olmuştur (Çizelge 1)²⁷.

²³ Kartalkanat, a.g.m., 1990, s.67; Keskin, a.g.m., 2011, s.131.

²⁴ Keskin, a.g.m., 2011, s.131.

²⁵ Keskin, a.g.m., 2011, s.135-136.

²⁶ Yabancı ve azınlıklara verilen maden ruhsatı ve imtiyazların ayrıntılı detayları için bk. Saydam, a.g.m., s.260-261.

²⁷ Saydam, a.g.m., s.261.

Çizelge 1. Osmanlı Devleti Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları (%)²⁸

Yıllar	Türkler	Azınlıklar	Yabancılar
1902	42.7	7.25	50.05
1903	43.76	3.56	52.68
1904	38.49	1.85	59.66
1905	33.43	2.13	64.44
1906	45.84	1.32	52.84
1907	37.66	2.16	60.18
1908	22.33	4.1	73.57
1909	23.33	5.2	71.47
1910	19.27	3.43	77.3
1911	20.11	4.61	75.28

II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ile Cumhuriyet'in İlanı Arasındaki Dönemde (1920-1923) Madencilik Sektörünün Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren yukarıdaki bölümlerde değinilen maâdin nizamnamelerini yürürlüğe koysa da madencilik sektörünün ülke lehine gelişmesini sağlayacak bir madencilik programı oluşturamamış, maden imtiyazlarının büyük çoğunluğunu yabancı ve azınlıkların oluşturduğu şirketlere vererek vergi alma yoluna başvurmuştur. Sonucunda madencilik sektörü büyük ölçüde sömürgeci Batı ülkelerinin kolayca ürünlerini satabilme ve ucuz ham madde sağlayabilme politikasına paralel olarak yabancıların kontrolünde kalmıştır. Nitekim yabancıların kontrolündeki madencilik sektörünün durumu ile ilgili olarak dönemin TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1 Mart 1921 tarihinde TBMM I. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında bu durumu özetler şekilde şu ifadeleri söylemiştir: "...Ateşkesten sonra, yabancılar gelir kaynaklarımıza tümüyle el koymak için girişimlerde bulundular, İstanbul'daki zorbalara sözlerine dayanarak, maden aramak için

²⁸ A.y.

gerekli izin belgelerinin verilmesini yasakladılar...²⁹” Çünkü Osmanlı Devleti’nde yürürlüğe konulan maâdin nizamnameleri, yabancıların maden işletmeciliğinde bulunabilmelerine ve zaman geçtikçe tanınan haklar ile madencilik sektöründe hâkim konuma gelmelerine izin vermiştir. Örneğin yapılan hukuki düzenlemeler ile Fransız Ereğli Şirketi ve diğer yabancı sermayeli şirketler Zonguldak Kömür Havzasında birçok madenin imtiyaz hakkını kolayca edinmiş, böylece Fransızlar Birinci Dünya Savaşı sonunda yatırdıkları sermayeyi koruma bahanesiyle Zonguldak Havzası’nı Ereğli’ye kadar işgal etmiştir³⁰.

TBMM’nin kuruluşu ile başlayan bu dönemde madencilik sektörü ile ilgili olarak 1921 yılında, maden kömürlerinin ülke ihtiyacını karşılamasından sonra kalanının ihraç edilmesi, ayrıca 14 Şubat 1921’de Ereğli-Zonguldak havzasından çıkarılan kömürlerden yıkanmış olan kömürlerden üç lira, yıkanmamış olanlardan ise iki lira ihracat resmi alınmasına dair kanun kabul edilmiştir³¹. Yine bu dönemde Zonguldak’a gönderilen Celal (Bayar) Bey’in yapmış olduğu incelemeler sonucunda maden işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti devletindeki ilk yasal düzenleme olan 151 sayılı “Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” 10 Eylül 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. On beş maddeden oluşan bu kanunda işçilerin çalışma yaşı, süreleri ve koşulları, mesleki eğitimleri, sağlık durumları ve kaza durumunda yapılması gerekenler gibi konular yer almaktadır³².

²⁹ Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d2yyl.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

³⁰ Mustafa Topaloğlu, “Dünyada Maden Hukukuyla İlgili Yeni Yaklaşımlar ve Bu Bağlamda Türk Maden Hukukunun Gelişimi”, 2016, s.3, <http://www.mtopaloglu.av.tr/img/makaleler/du-nyada-maden-hukukuyla-I-llgili-yeni-yaklas-imler-ve-bu-bag-lamda-turk-maden-hukuku-740.pdf>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

³¹ Turgut İleri, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19, 1, 2011, s.290.

³² Topaloğlu, *a.g.e.*, s.4; Özkan Demir, “Cumhuriyet Döneminde Maden İşletmelerinde İşçi Haklarını Belirlemeye Yönelik Bazı Düzenlemeler (Ergani Bakır İşletmesi ve Ereğli Kömür İşletmesi Örnekleri)”, *MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 18, 2020, s.45.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında madencilik ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir³³:

“...Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de genel yararı doğrudan doğruya ilgilendirecek kurumlar ve iktisadi teşebbüslerin mali kudretimizin ve teknolojimizin izni oranında devletleştirilmeleridir. Özet olarak, topraklarımızın altında kullanılmadan duran maden hazinelerinin kısa sürede işletilerek milletimizin yararına sunulması da ancak bu yöntemle mümkündür. Bununla birlikte, sadece ekonomik yararlanma amacı ile gerek madenlerimizde, gerek diğer ekonomik konularda, bayındırlık hizmetlerinde çalışmak isteyen sermaye sahiplerine Hükümetimizce her türlü kolaylığın gösterileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza uygun şekilde kullanılması gereklidir...”

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın daha Cumhuriyet ilan edilmeden önceki yıllarda ülkeye ait maden kaynaklarının ülke lehine değerlendirilmesi ve ekonomiyi doğrudan ilgilendiren kurum ve kuruluşların devletleştirilmesi gibi düşüncelere değinmesi, madenciliğin ülke kalkınmasındaki öneminin daha o yıllarda anlaşıldığını net bir şekilde göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa hem ülkenin hem de madenlerin içerisinde bulunduğu durumu Batı Anadolu seyahati sırasında da 22 Ocak 1923'te Bursa'da Şark Sineması'nda halkla yaptığı konuşmasında özetle; şehir ve köylerin oldukça kötü bir durumda olduğunu, ülkenin yol, liman ve fabrikalarının mevcut olmadığını, ülkenin madenleri işletmediğini ve işletecek durumda olmadığını ifade etmiştir³⁴.

TBMM'nin kuruluşu ile başlayan süreçte ve akabinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile madencilik sektöründeki eksikliklerin giderilmesi, yabancı ve azınlıkların sektördeki egemenliğinin kırılması ve diğer tüm alanlarda olduğu gibi yeni bir anlayışın oluşturulmasına yönelik yeni düzenlemelerin yapılması zorunluymuştu. Çünkü Cumhuriyet'in yeni kadroları, durağan endüstri ve savunma ihtiyaçlarından soyutlanmış bir madencilik düzeninin getirdiği eksiklik ve acıları hem Birinci Dünya Savaşı hem de İstiklal Savaşı yıllarında hissetmişlerdir. Cephede kazanılan başarıların ekonomi sahasında da

³³ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

³⁴ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)**, Cilt II, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.69, <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/SÖYLEV-ORJINAL.pdf>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

gösterilmesi gerektiği düşüncesinden hareket eden dönemin idarecileri, bu duruma çareler aramaya başlamışlardır³⁵.

II.1. Türkiye İktisat Kongresi'nde Madencilik Meselesi ve Alınan Kararlar

Türkiye İktisat Kongresi veya diğer bilinen adıyla İzmir İktisat Kongresi, Lozan'da yapılan barış görüşmelerinin özellikle iktisadi konulardaki uyuşmazlık nedeniyle kesintiye uğradığı sıralarda 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de yapılmıştır. Kongre'nin toplanmasında büyük çaba harcayan dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, kongrenin toplanma amacını 13 Şubat tarihinde verdiği demeçte: “Bu kongreyi millet ve memleketimizin kaabiliyet ve ihtiyacat-ı iktisadiyesini el birliği ile tetkik ederek ona göre bir say ve ittila usulü vaz ve tetkik eylemek ve aynı zamanda memleketimizin muhtelif ve şimdiye kadar yekdiğerine yabancı kalmış iktisat amillerini birbirleri ile tanıştırmak için açıyoruz” şeklinde açıklamıştır. Bu amaca uygun olarak kongreye çiftçi, tüccar, sanayi erbabı ve işçiler ile bütün şirket, banka, borsa ve diğer iktisadi kurumlar davet edilmiştir³⁶. Kongrede yapılan konuşmalarda; “Ülkemizin kalkınmasını sağlamak için, önce ekonomik yönden kalkınmanın sağlanması, yer altı ve yerüstü doğal kaynaklarımızı kendimizin işleyerek, milletimizin çağdaş medeniyetin sahip olduğu düzeye eriştirilmesi” temel amaç olarak benimsenmiştir³⁷.

Türkiye İktisat Kongresi'nde “Misak-ı İktisadi Esasları” kapsamında madencilik sektörü ile ilgili olarak “Madde 5- Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğu vakıftır... Madenleri kendi millî istihsali için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımaya çalışır” maddesi kabul edilmiştir³⁸. Bununla birlikte Kongrede “Maden Mes'eleleri” kapsamında madencilik ile ilgili olarak kabul edilen maddelerden özetlersek³⁹:

Madde 1: Madenlerin bolluk ve yakınlıklarına göre birkaç havzaya ayrılması, mümkün olduğunca ülkenin kendi ilim adamlarının katılımı ve

³⁵ İleri, a.g.e., 2009, s.43.

³⁶ **İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)**, Stil Matbaacılık, İstanbul Mayıs 2004, s.4.

³⁷ İleri, a.g.m., 2011, s.289.

³⁸ İzmir İktisat Kongresi, a.g.e., s.11.

³⁹ İzmir İktisat Kongresi, a.g.e., s.19-20; Ahmet Kartalkanat, “Cumhuriyet Döneminde Madencilüğümüzün Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası”, **Jeoloji Mühendisliği**, 38, 1991, s.51.

yardımıyla araştırılması ve önemli olanların da millî menfaatlere göre kullanımı ve maden haritalarının bir an evvel yapılması,

Madde 2: Madenlerin değeri ve üretimi hakkında toplanılan bilgilerin ve istatistiklerin düzenli olarak yayınlanması,

Madde 3: Keşfedilen madenlerin maliyesi yeterli olanların taliplilerden tercihen millî olanlara hemen ihale edilmesi,

Madde 4: Savaş ve işgal yüzünden işletilmesi mümkün olmayan madenlerden hükûmet tarafından alınacak verginin yalnız Türkiye halkına affı,

Madde 5: Zımpara madeni hususunda Yunanistan ile rekabete geçilmesi,

Madde 6: Kok ve antrasit dışında kalan maden kömürlerinin yabancı maden kömürleri rekabetine karşı korunması,

Madde 7: Ülkedeki mevcut kükürtlerin ilmen uygun olduğu ve ihtiyaca yeterli geldiği takdirde yabancı rekabetine karşı korunması,

128

Madde 8: Ülkenin en önemli ve zengin kömür havzası olan Ereğli-Zonguldak ile Soma ve diğer kömür havzalarının mevcut durumlarını iyileştirecek çarelerin kabulü, Zonguldak havzasındaki demiryollarının geceli-gündüzlü işletilmesi ve bütün millî müesseseler, demiryolları, yerli fabrikalar, gemiler ve ziraat makinelerinde yerli kömürün kullanılması,

Madde 9: Ereğli-Zonguldak havzası için;

a) Haritaların iyice tespit edilmesi,

b) Maden ocaklarının mevcut durumdaki sınır ve hukuki durumlarının tespit edilmesi,

c) Bu konuların yerinde inceleyecek uzmanların görevlendirilmesi gibi konular yer almaktadır.

Kongrede madencilik sektörüyle ilgili olarak alınan kararlar, ülke madenciliğinde ülke çıkarları doğrultusunda millî bir yapının kurulmasının planlandığını göstermektedir. Bununla birlikte kongrede yabancı sermaye konusunda da kararlar alınmıştır. Bu hususta “Misak-ı İktisadi Esasları” kapsamında “Madde 9: Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur. Ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan

müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez” maddesi kabul edilmiştir⁴⁰. Yabancı sermaye ile ilgili olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa 17 Şubat 1923’te kongrede yaptığı konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir⁴¹;

“...Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz vasidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayimize ve servet-i sabitemize inzımam etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmî manasıyla denebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırılmaz”.

Gazi Mustafa Kemal Paşa bu sözleri ile geçmişte özellikle Tanzimat sonrası dönemde yabancıların birçok alanda elde ettikleri hakların sonucunda Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen olayların tecrübesine dayanarak yabancı sermaye konusunda, ülke kanunlarına uyulması ve kanunların tanıdığı haklardan fazlasını elde etmeye çalışılmaması koşuluyla ılımlı yaklaşmıştır. Özetle Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkeyi kuran kadrolar yabancı sermayeye değil kapitüler ayrıcalıklar isteyen yabancı sermayeye karşı olmuştur⁴².

III. Cumhuriyet’in İlanı ile Başlayan Dönemde (1923-1938) Madenciliğin Değerlendirilmesi

III.1. Bankaların Kurulması ve Madencilik Sektöründe Teşvikler Dönemi

Türkiye İktisat Kongresi, ana çizgileriyle dileklerden ibaret olmasına rağmen bu dönemin başlangıcında egemen olan iktisadi felsefeyi ve görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşımaktadır. Kongrede yapılması hedeflenen yeni iktisat politikası için çizilen millî duruş madencilik sektörü için de

⁴⁰ İzmir İktisat Kongresi, a.g.e., s.11.

⁴¹ ATAM, a.g.e., s.108.

⁴² Kartalkanat, a.g.m., 1991, s. 52.

geçerlidir⁴³. Kongreden yaklaşık altı ay sonra madenciliğin ülke ekonomisindeki önemini göstermesi açısından 5 Eylül 1923 tarihinde IV. İcra Vekilleri Heyetinin Programının okunması sırasında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi (Okyar) Bey şu ifadelerle yer vermiştir⁴⁴:

“... Memleketin muvazene-i iktisadiyesi öteden beri aleyhimizdedir. Daima ithalât büyük nispetlerle ihracata galebe etmiştir... Bunun için bugünkü vaziyetimize göre memlekette hammaddelerin istihsalâtını tezyid etmek lazımdır. Ham maddelerin istihsali tezyid edildikçe birtakım menabi dahi kendi kendine inkişaf edilecektir, istihsalâtı tezyid edeceğimiz ham maddeler başlıca üç kısma ayrılabilir; Mevaddı ziraiye, ormanlar ve madenler”... “Madenlerimizin en mühimmi ve memleketin feyyaz bir memba-ı serveti olan Zonguldak kömür madenlerinde istihsali temin edecek bir kanun teklif olunacaktır. Kömür ve diğer madenlerin fazla işletilmesi ve harice ihracı için mevcut Maden Nizamnamesinin tadili suretiyle ve suveri saire il âzami teshilât gösterilecektir”.

Ali Fethi (Okyar) Bey’in bu ifadeleri ile daha Cumhuriyetin ilk yılında madencilik sektörünün ekonomik kalkınma için önemli olduğu görülmüş, madenlerin daha fazla işletilmesi ve ihracının yapılarak gelir elde edilmesi düşünülmüştür. Ancak o yıllarda tüm sektörlerde olduğu gibi madencilik sektörünün ve sanayinin gelişmesi için sermaye konulması ve yatırımların yapılması dolayısıyla bankaların kurulması gerekmektedir. Bu hususta Türkiye İktisat Kongresi’nde “Bankalar” bölümü kapsamında:

Madde 1- Uygun bir isim altında bir ticaret ana bankası kurulması,

Madde 3- Çıkarılacak hisse senetlerinin Türkiye halkına ve Türk Anonim vesaire şirketlere tahsisi,

Madde 4- Hükûmetin dâhil bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığa iştiraki ve ancak hükûmet aldığı bu hisseleri talep vuku’unda föy ihraciyle halka satarak yavaş yavaş alâkasının kat’ı maddeleri kabul edilmiştir⁴⁵.

⁴³ Nejat Tamzok, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63, 4, 2008, s.185.

⁴⁴ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 1, Ankara 2014a, s.399-400.

⁴⁵ İzmir İktisat Kongresi, *a.g.e.*, s.23.

Kongrede bir ticaret bankasının kurulması gerekliliğinin yanında ayrıca sanayileşmek için Heyet-i Faale'nin hazırladığı raporda sanayi bankalarının kurulması gerekliliği de belirtilmiştir. Bu doğrultuda özel kesimin finansmanını üstlenen, yarı resmi nitelikteki Türkiye İş Bankası 26 Ağustos 1924'te ve Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası 19 Nisan 1925'te 633 sayılı yasa ile kurulmuştur⁴⁶. Türkiye İş Bankası ticarî konularda etkin olmak için kurulmuştur. Ancak bunun yanında millî sanayinin gelişmesi için şeker, cam, madencilik, dokuma gibi alanlardaki kuruluşları yabancı şirketlerden devralarak, bu kuruluşların millileştirilmesini sağlayacaktır⁴⁷. Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası'nın görevleri arasında ise bankaya devredilen sanayi kuruluşlarını idare etmek, sanayi kuruluşlarına katılmak ve bu kuruluşları işletmek, maden imtiyazı almak ve maden işletmek, Türk sanayici ve madencilerine kredi vermek gibi hususlar vardır⁴⁸.

Bankaların kuruluşlarını takiben Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1925 tarihinde TBMM II. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında: “Ekonomik durum söz konusu olduğunda, bugünkü uygarlığın güçlü temeli olan maden sanayine özellikle önem vermenizi ve yönelmenizi isterim. Sanayi fabrikalarına, maden endüstrisine yönelik genel ilgi ve atılımları desteklemek için çözüm yolu ve önlemler bulmak, çok gerekli ve hayati gereksinimlerimiz arasındadır⁴⁹” şeklindeki ifadesi ile ekonomide olmazsa olmaz sektörler arasında madencilik ve sanayinin önemini vurgulamıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1926 tarihinde TBMM II. Dönem 4. Yasama Yılı açılış konuşmasında ise madencilik ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir⁵⁰:

“Demir sanayi kurmak ve demir madenleri işletmek için uzmanların çeşitli alanlardaki incelemeleri olumlu sonuçlar vermiştir. Ereğli kömür bölgesi doğusunda yeniden uygun nitelikli zengin kömür damarları ortaya çıkarılmıştır. Kömür üretimi bu yıl şimdide kadar üretilen miktarın üstündedir. Bununla birlikte, bu sonuç bizim amaçladığımız

⁴⁶ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.51.

⁴⁷ Özkan Demir, “İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Türkiye'de Madencilik Alanındaki Gelişmeler”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 40, 2017a, s.481.

⁴⁸ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.51.

⁴⁹ **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin II. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/2d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

⁵⁰ **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin II. Dönem 4. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/2d4yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

ve kaynaklarımızın sağlayabileceği miktardan henüz çok uzaktır. Üretimi artırmak için sürekli olarak yeni önlemler alınmaktadır. Bu amaçla, yeni maden kanunu tasarısı yüce Meclise sunulmak üzere hazırlanmış bulunmaktadır. Vatanda büyük fabrikaların kurulması için genel ve övgüye değer çabalar görülmektedir. Bu sosyal dönemde yeni sanayi özendirme kanunu ve yeni iş kanunu yüce Meclise sunulacaktır”

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın madencilik sektörü ile ilgili bu ifadeleriyle demir ve kömür madenlerindeki gelişmeleri, yeni maden kanunu tasarısı ve yeni sanayi özendirme kanununun hazırlandığını görüyoruz. Bu düşüncelerin sonucudur ki, özel sanayi girişimcilerini ve maden işletmeciliğini teşvik etmek ve geliştirmek amacıyla 28 Mayıs 1927 tarihinde 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir⁵¹. Bu yasa hem devletçiliğin anlamını ortaya koyması, hem de millî sanayileşme politikasının başlatıcısı olması açısından çok önemlidir⁵². Bu kanunun 44. maddesinde teşvik tedbirlerinin 1942 yılına kadar geçerli olacağı, bu tarihten sonra ise teşvike gerek olmayacağı düşünülmüştür. Bu kanun kapsamında ücretsiz arazi tahsisi, vergilerden muafiyet ve nakliyede daha ucuz tarife gibi teşvik unsurları devreye konulmuştur⁵³. Bununla birlikte yine bu dönemde kurulan ve kurulacak sanayi kuruluşlarının verimini ve ülke menfaatine olan etkisini ölçmek, teknik ve hukuki cepheden gereken tedbirleri almak amacıyla Sanayi Tetkik Heyeti adında bir birim kurulmuştur⁵⁴.

Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda yapılan uygulamalar ile özellikle 1925 yılından itibaren madencilik sektöründe şirketleşme hareketleri başlamış olup, yabancı sermaye bu sektöre Türk vatandaşlarıyla ortaklıklar kurmak suretiyle girebilmiştir⁵⁵. Nitekim 1920 ile 1930 yılları arasında anonim şirketleşme hareketinin bankacılık sektöründen sonra en yoğun olduğu ikinci sektör madencilik olmuştur. Bu dönem içerisinde kurulan 201 Türk anonim şirketinin %9.95'ine karşılık gelen 20 tanesi madencilik sektöründe faaliyet göstermiştir⁵⁶. Madencilik sektöründe faaliyet gösteren 20 anonim ortaklı şirketin 11'inde kurucu, hissedar veya

⁵¹ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.52.

⁵² Muharrem Tünay, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 2, S 4, Ankara 1985, s.248.

⁵³ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.52.

⁵⁴ MTA, a.g.m., 1945, s.248.

⁵⁵ Tamzok, a.g.m., 2008, s.186.

⁵⁶ Tamzok, a.g.m., 2008, s.186.

yönetim kurulu üyeleri arasında yabancı kişiler bulunmakta olup, toplam sermayeleri 9.330.000 TL'dir. Dokuzu ise Türkiye İş Bankası ve salt yerli sermaye tarafından kurulmuş olup, toplam sermayeleri 5.425.000 TL'dir⁵⁷. Burada söz konusu olan madencilik şirketlerinin 16'sının kuruluş tarihi, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluş yılı olan 1925 ve sonrasında, 8'inin kuruluş yılı ise Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarih olan 1927 ve sonrasında⁵⁸. Ülkede sanayiye istek ve eğilimin artması ile ilgili olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM III. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında: "Ülkede sanayiye istek ve eğilim artmaktadır. Sanayi ve Maadin Bankası'nın sermayesini artırdığınız zaman sanayiciler daha çok korunmuş olacaktır. Bu sorun üzerinde önemle durulacağına eminim⁵⁹" ifadelerine yer vermiştir. Bu yılları takiben Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan sanayi kuruluşlarının sayısı gittikçe artarak 1928'de 1261'e, 1930'da 1857'ye yükselmiştir⁶⁰.

Bu döneme kadar uygulanan madencilik politikalarının değerlendirilmesi açısından 1927 yılında yapılan Sanayi Sayımı verilerine baktığımızda; sayım kapsamına giren toplam sanayi dalları içerisinde %0.85 pay ile maden çıkarma alanında 556 ve %22.61 pay ile maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı alanında 14.752 işletmenin var olduğu belirtilmektedir (Çizelge 2). Bu işletmelerde toplam sanayi dalları içerisinde sırasıyla %7.37 pay ile maden çıkarma alanında 18.932 ve %13.18 pay ile maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı alanında 33.866 çalışanın varlığı tespit edilmiştir (Çizelge 2)⁶¹. Yapılan sanayi sayımı sonuçlarına göre işletmelerde kullanılan yerli hammadde payı, maden çıkarma alanında %94.6, maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı alanında ise %56.49 olarak gerçekleşmiştir⁶².

Çizelge 2. 1927 Yılında Yapılan Sanayi Sayımı Verilerine Göre Sanayi Kuruluşlarının ve Çalışanların Sektörel Olarak Dağılımı⁶³

⁵⁷ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.52.

⁵⁸ Tamzok, a.g.m., 2008, s.187.

⁵⁹ **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin III. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d2yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

⁶⁰ İleri, a.g.e., s.100.

⁶¹ Çilingir, a.g.m., s.66.

⁶² Çilingir, a.g.m., s.67.

⁶³ Çilingir, a.g.m., s.66.

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı		Çalışan Sayısı	
		%		%
Maden Çıkarma	556	0.85	18.932	7.37
Maden Sanayii, Maden İşleme ve Makine Onarım ve İmalatı	14.752	22.61	33.866	13.18

1932 yılında İstatistik Müdürlüğünün sanayi istatistikleri verilerine göre ise Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşlardan 17'sinin maden çıkarma ve 85'nin maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı alanında faaliyet gösterdiği, bunun da toplam kanundan yararlananlar içerisinde sırasıyla %1.16 ve %5.77'ye denk geldiği belirtilmektedir (Çizelge 3). Yine 1932 yılında İstatistik Müdürlüğünün sanayi istatistikleri verilerine göre Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşlarda, toplamın %15.7'sine denk gelen 8.687 çalışanın maden çıkarma, %4.01'ine denk gelen 2.236 çalışanın ise maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı alanında çalıştığı belirtilmektedir (Çizelge 3)⁶⁴.

⁶⁴ Çilingir, a.g.m., s.69.

Çizelge 3. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan Yararlanan Kuruluşların ve Çalışanların Sektörel Olarak Dağılımı⁶⁵

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı		Çalışan Sayısı	
		%		%
Maden Çıkarma	17	1.16	8.687	15.70
Maden Sanayii, Maden İşleme ve Makine Onarım ve İmalatı	85	5.77	2.236	4.01

III.2. Madencilik Sektöründe Devletçilik Politikası Dönemi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye İktisat Kongresi ile başlayan millî kalkınma hamleleri ile madencilikle ilgili dolaylı ve doğrudan birçok ilerleme gerçekleşmiş olsa da, ülke madenciliğini elinde bulunduran özel sermaye sahiplerinin ucuz ve ilkel yöntemlerle madencilik faaliyetlerine devam etmeleri nedeniyle sektörde millî ekonomi açısından beklenen gelişme ve kalkınma sağlanamamıştır. Çok büyük sermayeye, alanında uzman birçok teknik elemana ve modern bir tekniğe ihtiyaç duyulan madencilik sektöründe özel girişimcilerle kaydedilebilecek gelişmeler millî menfaatler bakımından yeterli görülmediğinden devletin bu sektörde işi ele alması gerekmişti⁶⁶. Çünkü Osmanlı toplumunda çok az olan özel sermayenin, büyük çoğunluğunun Müslüman olmayan azınlıkların elinde olduğu düşünülürse bu dönemde özel girişimciliğin veya özel sektörün yoktan var edilmesi gerekmektedir⁶⁷.

Bu dönemde özel girişimlerin başarısız olmasının nedenleri arasında halkın girişimcilik ve ticarete uzak olması, tasarrufların azlığı, kamu fonlarının özel sektöre yeterince aktarılamaması, özel sektörde yeterli sermaye birikiminin oluşturulamaması, bankacılık sisteminin tam olarak

⁶⁵ Çilingir, a.g.m., s.66.

⁶⁶ A.g.m., MTA, 1945, s.249.

⁶⁷ Tünay, a.g.m., s.247.

oluşturulamaması, teknik eleman sıkıntısı, tecrübe ve bilgi azlığı, gümrük himayesinden yoksun oluşların etkisi, savaşlar nedeniyle meydana gelen ekonomik imkânsızlıklar ve en önemlisi 1929 yılında gerçekleşen ekonomik buhranı göstermek mümkündür⁶⁸. Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) patlak veren büyük ekonomik bunalım sonucunda artan işsizlik, ekonomik durgunluk, enflasyon ve hayat pahalılığı giderek bütün dünyaya yayılmaya başlamış ve her ülke ekonomik bunalımın etkisini az veya çok hissetmeye başlamıştır⁶⁹.

Türkiye’de de etkisini gösteren ekonomik bunalımın başlaması, aynı zamanda Osmanlı gümrük tarifesinin de son yılına denk gelmiştir. Dünya pazarlarındaki olumsuz gelişmelerin, özellikle tarım ürünleri ve hammadde fiyatlarının düşmesi ekonomik buhranın Türkiye’yi daha fazla etkilemesine yol açan faktörler olmuştur. Bunun sonucunda dış ticaret gelirleri 1929’a göre 1933’te 54.000.000 TL düşmüştür⁷⁰. Bununla birlikte 1927-1934 yılları arasında Türkiye’de gayrisafı millî hâsıla düşme gösterse de, bu düşme ABD ve Kanada gibi ekonomisi güçlü ülkelerden çok daha az olmuş, Almanya seviyesinde gerçekleşmiştir. Ekonomik buhrana karşı 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve yine aynı yılda Merkez Bankasının kuruluşu doğrultusunda alınan önlemler sonucunda, 1930’dan 1936’ya kadar geçen dönemde Türk lirası, İngiliz sterlini, ABD doları ve İtalyan liri karşısında değer kazanmıştır⁷¹. Gelişen bu durumların sonucu olarak 1930’lu yıllardan itibaren Türkiye Cumhuriyeti de birçok devlet gibi ekonomide devlet müdahalesinin olduğu bir sisteme doğru bir geçiş yapmıştır⁷².

Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 21 Nisan 1931’de milletvekili seçimleri nedeni ile basına verdiği demeçte: “Ferdî iş faaliyetini esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamurluğa erdirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde

⁶⁸ Füsun Soykan, Mustafa Mutluer, “Türkiye’de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 8, İzmir 1995, s.39; Emel Koyuncu, “Atatürk’ün Ekonomi Mucizesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 15, S 44, Ankara 1999, s.773; M. Gökhan Polatoğlu, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, *Atatürk Dergisi*, 6, 1, 2017, s.57.

⁶⁹ Bülent Daver, “Atatürk ve Ekonomi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 11, S 31, Ankara 1995, s.302.

⁷⁰ Tünay, a.g.m., s.249.

⁷¹ Tünay, a.g.m., s.252.

⁷² Daver, a.g.m., s.302.

özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alakadar kılmak... prensibimizdir⁷³ şeklindeki ifadeleri ile milletin genelini ilgilendiren meseleleri ve özellikle ekonomik alanda devletin işbaşına geçeceğini belirtmiştir. Bu durumun ve düşüncelerin sonucu olacak ki, Türkiye'nin ekonomik politikasında “devletçilik” politikaları dönemi başlamış olup bu dönemde kamu sektörünün işlevleri göreceli olarak artmıştır⁷⁴. 10 Mayıs 1931’de yapılan Cumhuriyet Halk Partisi 3. Kurultayı’nda ise devletçilik ilkesi parti ilkesi olarak kabul edilmiştir⁷⁵.

Devletçilik ilkesine ilişkin olarak 1931 yılında yukarıda verdiğimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın görüşü ile uyumlu olacak şekilde 1935 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı’nın açılışı nedeniyle dönemin İktisat Vekili Celal Bayar’a Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen bir notta şu ifadeler yer almaktadır⁷⁶:

“Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19’uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almaktır.”

Devletçilik ilkesi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında yukarıdaki ifadeye benzer şekilde yer alırken 5 Şubat 1937 tarihinde 3115 sayılı kanunla da Anayasaya girmiştir⁷⁷. Bu dönemde uygulanan Devletçilik politikasının temel niteliğini göstermesi bakımından 8 Kasım 1937’de I. Bayar hükûmetinin (9. Cumhuriyet hükûmeti) güven oylaması sebebiyle Başvekil Celal Bayar’ın yaptığı konuşmada: “Fert tarafından yapılabilecek işlerin, fertlerce yapılmasını himaye ve teşvik edeceğiz. Bu maksatla sanayi teşvik siyasetimizde devam edeceğiz. Fakat ferdi mesai veya sermayenin bugün için yetmediği veya gidemediği işlerde, millî korunmanın gerektirdiği hususlarda,

⁷³ Mustafa A. Aysan, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 2, S 6, Ankara 1986, s.619.

⁷⁴ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.53.

⁷⁵ Hasan Yüksel, “Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 12, S 35, Ankara 1996, s.612.

⁷⁶ Aysan, a.g.m., s.619.

⁷⁷ Aysan, a.g.m., s.620.

millî emniyeti ve umumi menfaati temin etmek, ferdi mesai ve sermayenin çeşitlenip büyümesini kolaylaştırmak için devlet iş başına geçecektir⁷⁸” şeklindeki ifadeleri ile fert tarafından yapılacak işlerde sanayi teşvik politikasına devam edileceği ancak ferdi sermayenin yetemeyeceği durumlarda devletin öncülük yapacağı belirtilmektedir.

Bu kapsamda ekonomik kalkınma için sadece millî güç ve kendi kaynaklarına güvenen Cumhuriyet yönetimi, maden arama işlemlerinin de bir sistem ve programa bağlanması, maden işletmelerinin modern esaslara göre düzenlenmesi, mesleğine bağlı maden işçi ve teknisyenlerin yetiştirilmesi ve sonucunda madencilik ürünlerinden ülkenin sanayisinin kalkınmasında olduğu gibi döviz ihtiyacının karşılanmasında da rasyonel istifade yollarını aramış ve sağlamıştı⁷⁹. Bu amaç doğrultusunda bu dönemde devletçilik politikası ile ekonomik kalkınmanın, sanayileşmenin ve madencilik sektörünün gelişebilmesi için sanayi planları hazırlanmıştır.

III.2.1. Sanayi Planları

1932 yılında hazırlanmaya başlanan ve 1934 yılında Sümerbank ve İş Bankası'nın desteği ile uygulamaya konan⁸⁰ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda (BBYSP) madencilik sektörü ile ilgili olarak dört amaç benimsenmiştir⁸¹;

1-Millî madencilikle ham madde ve yakıt ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanması, maden kömürünün yakıt olarak kullanılmasının teşvik edilmesi ve kişi başına düşen kömür tüketimi ortalamasının Avrupa devletleri seviyesine çıkarılması,

2-Zamanla artacak olan sanayi kuruluşları ve taşıma araçları için gereken yakıt ve ana madde ihtiyaçlarının millî kaynaklardan temin edilmesi ve bu hususta maden kömürü ve demir üretimine özel önem verilmesi,

3-Bakır, kurşun, çinko, krom, manganez gibi madenlerin üretiminde beklenen gelişmenin sistematik bir programla sağlanması,

⁷⁸ **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 3, Ankara, 2014b, s.17.

⁷⁹ A.g.m., MTA, 1945, s.249.

⁸⁰ Polatoğlu, a.g.m., 2017, s.57.

⁸¹ A.g.m., MTA, 1945, s.249-250; Demir, a.g.m., 2017a, s.484.

4-Madencilik ürünlerinin ülkenin ihtiyaç duyduğu makineler karşılığında döviz kaynağı olarak kullanılması ve rasyonel ihracatın teşvik edilmesi yer almaktadır.

BBYSP kapsamında ülkenin ham madde ihtiyaçlarının millî madencilikle ülke içinden sağlanması, madenlerin üretimini geliştirmek için program yapılmasının gerekliliği ve maden ürünlerinin ihracatının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca BBYSP kapsamında demir, bakır, kükürt ve sömükok (suni antrasit) sanayi konusunda yatırım yapılması planlanmıştır. BBYSP kapsamında madencilik toplam yatırımlar içerisindeki payı 11.850.000 TL ile %26.9 oranında olmuştur⁸². Bu miktar, diğer tüm sanayi yatırımları içerisinde azımsanmayacak bir miktarı ifade etmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yerli ve yabancı uzmanlar yardımıyla hazırlanan sanayi planlarını satır satır ve bazı yerlerin altını çizerek bazı yerlerinde düzeltmeler yaparak okuduğu, yatırımların başlaması, bitişleri ve uygulamalarını yakından izlediği ve zamanında uygulanan BBYSP'nin %100 oranında gerçekleştirilmesini sağladığı bilinmektedir⁸³.

BBYSP'nin uygulaması devam ederken 1 Kasım 1935 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk, TBMM V. Dönem 1. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında: “Endüstri programımız normal yoldadır. Bununla birlikte yurdun endüstrileşmesine daha çok hız verilmesi ve yakın bir çağda, yeni bir ikinci programa başlanması gerekliliğine dikkatinizi çekmek isterim. Maden işleri yeni bir gelişme dönemindedir. Maden mühendislerimizi, ihtiyaca yeter sayı ve değerde yetiştirme konusuna önem vermek gereklidir. Kömür bölgelerinin rasyonel işleme için önlemler aramak da gereklidir⁸⁴” şeklindeki ifadeleri ile madencilik sektörünün geliştiğini ve ikinci bir programa başlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bugünleri takiben yaklaşık iki ay sonra ikinci planın hazırlıklarını yapmak üzere dönemin İktisat Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında diğer tüm bakanlıkların temsilcileri, Genelkurmay Başkanlığı delegeleri, millî bankaların temsilcileri, mütehassıs ve tanınmış şahsiyetlerin katıldığı bir heyet ile 20-24 Ocak 1936 tarihinde Ankara'da “Endüstri Kongresi” toplanmıştır⁸⁵. Toplanan kongrenin ardından BBYSP'ye

⁸² Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.53.

⁸³ Aysan, a.g.m., s.619.

⁸⁴ **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 1. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d1yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

⁸⁵ Polatoğlu, a.g.m., 2017, s.58.

göre kullanılacak sermaye ve ekonomik faaliyetleri daha kapsamlı olan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlanmıştır⁸⁶. İBYSP’de madencilik sektörü ile ilgili olarak “...madencilüğimizin gerek ham, gerek yan mamul olarak ihracata elverişli hâle getirilmesi...” ve “...kömür havzalarımızda, istihsalin inkişafı ve rasyonalize edilmesi...” gibi maddeler yer almaktadır. İBYSP’de madencilik sektörüne yapılması planlanan yatırımların, toplam yatırımlar içerisindeki oranı %40.2-42.1 olacak şekilde oldukça yüksek bir oranda öngörülmüştür⁸⁷.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1 Kasım 1936 tarihindeki TBMM V. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşması’nda bu yıllarda uygulanmaya devam eden BBYSP’nin başarı ile sürdüğünü, İBYSP’nin hazırlandığını ve madencilik sektörünün geliştiğini dile getirmiştir. Bu konuşmada Gazi Mustafa Kemal Atatürk şu ifadelerle yer vermiştir⁸⁸:

“Endüstri programının uygulanması ciddi olarak sürdürülüyor. Her yeni endüstri eseri, bulunduğu yere zenginlik ve uygarlık ve bütün ülkeye zevk ve güç vermektedir. İkinci programın hazırlıkları hevesle ilerlemektedir. Madenlerin işletilmesi gelişme durumundadır. Madenlerimiz bizim başlıca döviz kaynağımız olduğu için de yüksek ilginizi çekmek isterim. Artvin civarında bakır madenlerinden birinin işlemeye başlamasından memnun olduk. Ergani bakır madeninin işlemeye başlamasının ülkeye önemli bir yarar getireceği inancındayız. Yine ülke için pek önemli bulduğumuz diğer bir sorun, kömür bölgelerinin rasyonel olarak işletilmesidir. Üzerinde durduğumuz önlemlerin ivedi sonuç vermesini dilerim.”

Bu açıklamalardan bir yıl sonra 1 Kasım 1937 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün TBMM V. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında:

“Türkiye’de devlet madenciliği, millî kalkınma çalışmaları ile yakından ilgili önemli konulardan biridir. Genel endüstrileşme düşüncemizden başka, maden araştırma ve işletme işini, her şeyden önce, dış kredi imkânlarımızı ve döviz gelirimizi artırabilmek için sürdürmek ve buna özel bir önem vermek zorundayız. Maden Tetkik ve Arama Dairesinin çalışmalarında gelişme göstermesini ve bulunacak madenlerin,

⁸⁶ Polatoğlu, a.g.m., 2017, s.73.

⁸⁷ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.53.

⁸⁸ **Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d2yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

rantabilite hesapları yapıldıktan sonra, planlı biçimde hemen işletmeye konulmasını sağlamanız gerekmektedir. Elde bulunan madenlerin en önemlileri için üç yıllık bir plan yapılmalıdır. Ereğli Şirketini satın aldığımızı ve Ereğli kömür havzasında rasyonel bir üretim planının, günün sorunu olduğunu biliyorsunuz. Bunun tamamlanması çabuklaştırılarak kömür üretimimiz kısa bir sürede en az bir misli artırılmalıdır. Diğer yandan Maden Tetkik ve Arama Dairesinin Divriği sahasında bulunduğu ve cevher oranı yüksek olan demir madeninin hemen işletilmesine geçilmeli ve Karabük Demir-Çelik sanayimiz ihtiyaç planı dışındaki bölümünün ihracatına başlanılmalıdır⁸⁹.”

şeklindeki açıklamaları ile madencilik sektörünü ilgilendiren üç yıllık bir plan yapılmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün bu konuşmasında belirttiği hedefler, 8 Kasım 1937 tarihinde Başvekil Celal Bayar’ın hükümet programında yaptığı açıklamalara da yansımıştır. Celal Bayar’ın Meclis kürsüsünde madencilik ile ilgili olarak yaptığı konuşmada ilk önce 1 Kasım 1937’de Atatürk’ün konuşmasına değindikten sonra özetle şu ifadelerle yer vermiştir; Yapılacak üç yıllık madencilik planı ile kömür üretiminin en az bir misli artırılması, Divriği’ndeki demirin Karabük planı haricinde kalan kısmının ihracının yapılması ve Guleman krom, Kuvarshan bakır, Ereğli kömür ve Ergani bakır madenlerinde arama ve işletme işlerinin hızlandırılması yer almaktadır. Bunlarla birlikte ülkenin kömür ihtiyacını ve dış piyasaların taleplerini karşılamak hususu ile kömür üretiminin sürekli artırılması için maden teçhizatının yenilenmesi, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek gerektiğine işaret edilmektedir. Konuşmada, taş kömürünün yanında Kütahya ilindeki linyitlerin işletilmesinden, demir ve bakırın işletilerek ihraç geliri elde edilmesi ile kurşun ve altın üretimine başlanacağından da söz edilmektedir. Ek olarak petrol aramaları ile ilgili olarak konuşmada Mardin, Adana, Trakya ve Van illerinde on kadar alanda kuvvetli petrol emarelerine rastlanıldığını, petrol tesadüf ihtimallerini arttırmak ve arama süresini kısaltmak için sondaj sayılarının çoğaltılması ve MTA’nın teçhizat ve elemanlarına takviye edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır⁹⁰.

⁸⁹ Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 3. Yasama Yılımlı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

⁹⁰ A.g.e., TBMM, 2014b, s.18-22.

İBYSP, BBYSP’de olduğu gibi planlanan sürede uygulamaya konulamamış, uygulamaya konulduktan kısa bir süre sonra ise birtakım değişikliklere uğramıştır. 1937 yılı Aralık ayında hükûmet, planın madencilikle ilgili bölümlerini “Üç Senelik Maden Programı” adı altında uygulamaya koymuştur. Bu planın tam olarak uygulamaya girmemesi üzerine 1938 yılı Eylül ayında hükûmet tarafından “Üç Senelik Maden Programı”nı da içeren “Dört Yıllık Plan” kabul edilmiştir⁹¹.

Bu planlamalar doğrultusunda 1 Kasım 1938 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün rahatsızlığı nedeniyle Başvekil Celal Bayar tarafından TBMM V. Dönem 4. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında madenlerle ilgili olarak okunan ifade şöyledir⁹²:

“Maden Tetkik ve Arama işleri ile maden işletmeleri, programlarına göre geliştirilmektedir... Birinci beş yıllık sanayi planımız başarı ile bitmek üzeredir. Buna ek olarak üç yıllık bir maden işletme programı hazırlanmış ve uygulanmasına başlanmıştır. Bu üç yıllık maden programının büyük bir kısmını içine alarak ve şeker endüstrisini de genişleterek makine, kimya, gıda maddeleri, toprak ve su ürünleri, ev yakıtları sanayi ile liman inşası, taşıma araçlarının çoğaltılmasını ve deniz işleri için duyduğumuz ihtiyaçları da içeren ve belirten dört yıllık üç numaralı yeni bir program yapılmış ve açıklanmıştır. Bu plan için harcanacak para 85 ila 90 milyon lira arasında sanılmaktadır. Bununla ilgili kredinin sağlandığı bilinmektedir”

Bu ifadeleri ile BBYSP’nin başarı ile bitmek üzere olduğunu ve madencilik ile ilgili olarak finansmanı sağlanan üç yıllık maden programının da içerisinde yer aldığı dört yıllık bir planın hazırlandığını görmekteyiz. Bu konuşmadan on gün sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümü üzerine Reisicumhur seçilen İsmet İnönü, hükûmeti kurma görevini tekrar Celal Bayar’a vermiştir. Başvekil Celal Bayar 16 Kasım 1938 tarihinde İtimad Talebine Dair Beyanatı kapsamında Meclis kürsüsünden: “...Geçen sene, lütfen tasvibinize iktiran eden programımızın şimdiye kadar yapılmış olan kısımlarından mâadasını yürütmek azim ve kararındayız... Size programımızın harfiyen ve olduğu gibi tatbik olunacağını söylerken...”⁹³

⁹¹ Demir, a.g.m., 2017a, s.486-487.

⁹² **Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 4. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d4yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

⁹³ A.g.e., TBMM, 2014b, s.52.

şeklinde yaptığı konuşması ile eski hükûmet programının kararlılıkla sürdürüleceğini ifade etmiştir. Ancak üç yıllık planın uygulamaya konulması konusundaki hükûmet çevrelerindeki tavır değişikliği sebebiyle Celal Bayar Ocak 1939’da istifa etmiş, madencilik faaliyetlerini içeren bu plan tam olarak devreye konulamamıştır⁹⁴. Sonuçta 25 Ocak 1939’da kurulan Refik Saydam hükûmeti döneminde Üç Senelik Maden Programı’nın uygulamaya konulmasından vazgeçilmiştir⁹⁵.

III.3. Madencilik ile İlgili Kurumların Açılması ve Yapılan Bazı Yasal Düzenlemeler

Madencilik sektöründe yukarıdaki bölümlerde anlatılan ve o dönemlerde yapılması planlanan gelişmelerin gerçekleştirilebilmesi için bazı yasal düzenlemelerin yapılmasına gerek duyulmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yabancı devletler ile yapılan ticari antlaşmalar, yabancılara verilen imtiyazlar, yabancılara mülk edinmelerine dair kanun ve yürürlüğe giren maâdin nizamnamelerinin sağladığı hakların öncelikli olarak sınırlandırılması gerekiyordu. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın 28. maddesi ile kapitülasyonlar kaldırılırken, bu antlaşmaya ekli “İkamet ve Selahiyeti Hakkındaki Mukavelename”nin 3’üncü maddesiyle de yabancılara Türkiye’de mal edinme haklarına ilişkin olarak ahdi mütekabiliyet esası getirilmiştir⁹⁶.

Lozan Barış Antlaşması ile ilk olarak karşılıklılık ilkesi benimsenmiş, antlaşmadan 7 ay sonra 18 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe konulan 442 sayılı Köy Kanununun 87’nci maddesindeki: “Türkiye Cumhuriyeti tabiyetinde bulunmayan gerek şahıslar ve gerek şahıs hükmünde olan cemiyet ve şirketlerin (eşhası hususiye ve hükmiye) köylerde arazi ve emlak almaları memnudur (yasaktır)⁹⁷” şeklindeki hüküm ile de yabancı gerçek ve tüzel kişilerin köylerde gayrimenkul edinmeleri yasaklanmıştır.

⁹⁴ Özkan Demir, **Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank’ın Rolü**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017, s.51-52.

⁹⁵ Demir, a.g.m., 2017a, s.487.

⁹⁶ Pelin Güven, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz ve Sınırlı Ayni Hak Edinmesinde Tapu Kanunu 35’inci Maddesinde Değişiklik Öngören Kanun Tasarısının Değerlendirilmesi”, **Public and Private International Law Bulletin**, 31, 2, 2011, s.204-205.

⁹⁷ Güven, a.g.m., s.205.

1925 yılında doğrudan madencilik ile ilgili olarak çıkarılan 12 Nisan 1925 tarihli 608 sayılı kanun ile Osmanlı Devleti'nden kalma 1906 tarihli Maâdin Nizamnamesi'nde değişiklik yapılarak "Devlet'e ait bilinen madenlerin hükümetçe ya doğrudan doğruya veya Türk şirketleri ile birlikte idaresi veya kâra devletin katılması kaydıyla %51 sermayesi Türk vatandaşlarına ait şirketlere ihalesi" hükmü konulmuştur. Ayrıca bu kanun ile maden işletmelerinde yabancı uyrukluların ancak Türklere insan gücü bulunmadığı durumda çalışabilmesi hükmü getirilmiş ve çalışacak her yabancı teknisyenin karşılığında Türk bir teknisyenin şirket tarafından yetiştirilmesi koşulu hükme bağlanmıştır⁹⁸. Bunların yanında 608 sayılı kanun 3.maddesinde şu ifadeler yer almaktadır⁹⁹:

"Bulunan bir madenin ihale edilebilmesi (işletilmesi) için; bulunan madenin; cins, miktar ve ekonomik içeriği ile teknik olarak işletilebilir olması; ülkenin ticari ve ekonomik çıkarlarına, işletmenin; çevresindeki diğer madenlere zarar vermeyeceğinin belirlenmesine bağlıdır. Bakanlar kurulu, ekonomik ve iktisadi koşulları veya ulusal servetin korunması konumunu göz önünde tutarak; yukarıdaki koşulların yerine getirilmesi durumunda bile, madeni bulana ihale etmeyip, devlet sermayesi ile oluşmuş bir kuruma veya şirkete ihale edebilir. Bu takdirde madeni bulana, bu kanunun 4'üncü maddesi gereği tazminat verilir"

Özetle yürürlüğe giren kanunlar ile madenlerle ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nde yabancılara tanınan haklar sınırlanmış ve madenlerin üzerinde ulusal çıkarların korunması sağlanmıştır. Bu düzenlemelerin yanında bu dönemde madencilikle ilgili olarak 11 Kasım 1925 tarihinde madenlere ait ruhsat, imtiyaz ve harçlarla ilgili düzenlemeyi içeren başvekâlet kararı yayınlanmıştır¹⁰⁰. 1926 yılında ağır demir sanayinin kurulmasına karar verilerek 17 Mart 1926 tarih ve 786 sayılı yasa ile Demir Çelik Sanayi kurulmuştur¹⁰¹. 24 Mart 1926 tarih ve 792 sayılı Petrol Kanunu¹⁰² ile Cumhuriyet döneminde petrol sektörü ile ilgili olarak ilk yasal düzenleme yapılmış olup, ülke sınırları içerisinde bütün petrol arama ve işletme hakları

⁹⁸ Tamzok, a.g.m., 2008, s.186.

⁹⁹ Dilek, a.g.m., s.148.

¹⁰⁰ İleri, a.g.m., 2011, s.290.

¹⁰¹ İleri, a.g.e., 2009, s.98.

¹⁰² A.g.m., MTA, 1945, s.249.

devlete verilmiştir¹⁰³. Ülkenin jeolojik yapısı dikkate alınarak, 1926 yılında Arama ve İşletme İdaresi kurulmuştur¹⁰⁴. Ayrıca yine aynı yıl, 927 sayılı kanun ile sıcak ve soğuk maden suları ile kaplıcaların sıhhi ve ilmî usullerle işletilmesi için esaslar içeren Sıcak ve Soğuk Sular ile Kaplıcaların Sıhhi ve ilmî Usullere Göre İşletilmesini Sağlayan Kanun kabul edilmiştir¹⁰⁵. Bu dönemde 9 Mart 1927 tarihinde Türkiye'deki madenlerin ve petrolün araştırılarak bir devlet kurumu tarafından işletilmesine ve gerekli olan sermayenin ise Türkiye İş Bankası tarafından sağlanması kabul edilmiştir¹⁰⁶.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1929 tarihindeki TBMM III. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasında: "...Yine bu dönemde ilgileneceğiniz ekonomik kanunların önemi pek çoktur. İş Kanunu, yeni Maden Kanunu, Orman Kanunu bunların başlıcalarıdır¹⁰⁷" şeklindeki ifadesi ile yeni bir maden kanununun hazırlanacağına işaret etmiştir. Bu yılları takiben madenlerden en iyi şekilde istifade edebilmek için Ali İktisat Meclisi Yüksek Riyasetine sunulmak üzere 15 Ocak 1933 tarihinde bir rapor hazırlanmıştır. 1 Nisan 1933 tarihinde ise maden cevherinin sürümünü arttırmak için nispi vergilerden indirimine gidilmesine ilişkin kararname yayınlanmıştır¹⁰⁸. Bu dönemde madencilik faaliyetleri ile ilgili olarak yasal bir altyapının kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda 9 Mayıs 1931 tarihinde Başvekil İsmet (İnönü) Bey, 7. Cumhuriyet hükûmetinin (VI. İnönü hükûmeti) Programını Sunuş Konuşmasında: "Maden Kanunu lâyihasını Büyük Meclise takdim için hazırlıyoruz. Esas fikir maden işletilmesine mani görülen eski usullerin ve resimlerin ıslahıdır. Yerli sanayi inkişafı için kanunî ve içtimaî tedbirlerimize devam edeceğiz¹⁰⁹" ifadelerine yer vererek maden kanununda değişiklikler yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Madencilik ile ilgili olarak oluşturulmak istenen kurumsal yapı doğrultusunda sadece hukuki altyapı düzenlenmemiş, madencilik işleri ile

¹⁰³ <http://www.mapeg.gov.tr/Tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

¹⁰⁴ İleri, a.g.m., 2011, s.291.

¹⁰⁵ A.g.m., MTA, 1945, s.249; İleri, a.g.m., 2011, s.291.

¹⁰⁶ Hilal Karavar, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Madencilik Durumu (1939-1945)", *MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 18, 2020, s.30.

¹⁰⁷ **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin III. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları**, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

¹⁰⁸ İleri, a.g.m., 2011, s.291.

¹⁰⁹ **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara, 2014c, s.175.

ilgili çalışacak devlet kurumları da kurulmuştur. Bu hususta 20 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2189 sayılı yasa ile “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” uygulamaya konulmuştur. Bu yasa ile kurulan Altın Arama ve İşletme İdaresi; Türkiye dâhilinde altın ve bunlarla çıkacak diğer madenleri aramak ve sonuçları elverişli olanları işletmek üzere İktisat Vekâletine bağlı olarak kurulmuştur. Yine bu yasa ile kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresi; Türkiye dâhilinde petrol ve bunlarla çıkacak diğer madenleri aramak ve sonuçları elverişli olanları işletmek üzere İktisat Vekâletine bağlı olarak kurulmuştur¹¹⁰. Bugünleri takiben 3 Haziran 1933 tarihinde 2262 sayılı yasa ile sanayi kuruluşlarına kredi vermek, bankacılık işlemlerini yapmak ve sanayinin gelişmesine ilişkin tedbirler almak üzere Sümerbank kurulmuştur¹¹¹.

1935 yılında Cumhuriyet yönetimi bilimsel esaslara dayanarak madenleri incelemek, ülkenin yer altı zenginliği hakkında açık ve dürüst bir şekilde bilgi edinmek, kısaca yer altı zenginliklerinin envanterini düzenlemek gibi önemli bir işi de ele almıştır. Bu doğrultuda bu görev, 22 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2804 sayılı kanunla kurulan, Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin görev ve sorumluluklarını da içerisine alan Maden Tetkik Arama Enstitüsüne (MTA) verilmiştir¹¹². MTA'nın görevleri arasında maden arama, jeolojik ve jeofizik araştırmaları yapma, laboratuvar kurma ve personel eğitimi gibi hususlar yer almaktadır¹¹³. MTA çalışmalarını Kuruluş Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca maden arama ruhsatı almadan, alan ve süre kısıtlaması olmadan yapabilmektedir. Bunun da ötesinde arama yapacağını bildirdiği sahalarda MTA çalışmalarını tamamlayıncaya kadar, aradığı madenler için başka kimselere ruhsat verilemeyeceği; yine 2804 sayılı kanunun 8. maddesi uyarınca, eğer mekşuf maden sahalarında arama yapıyorsa, MTA çalışmalarını tamamlayıncaya kadar bu maden sahalarının hiç kimseye devir ve ihale edilemeyeceği hükmü uygulanmıştır¹¹⁴.

MTA'nın kuruluşu ile aynı tarihlerde MTA'nın bulacağı madenleri işletmek üzere mevcut millî müesseselerin bünyesinde yapılacak düzenlemelerin yeterli olamayacağı ve yapılacak en doğru adımın yeni bir

¹¹⁰ İleri, a.g.m., 2011, s.291.

¹¹¹ İleri, a.g.m., 2011, s.291.

¹¹² A.g.m., MTA, 1945, s.250.

¹¹³ Tamzok, a.g.m., 2008, s.190.

¹¹⁴ Tandoğan Engin ve Yusuf Ziya Özkan, **MTA'nın Maden Arama Tarihçesi (1935-2002)**, Ankara 2005, s.18.

devlet müessesesi kurmak olması gerekçesiyle 2805 sayılı kanunla Etibank kurulmuştur¹¹⁵. Etibank'ın görevleri arasında maden kaynaklarının işletilmesi, madencilik sektörü ile ilgili yapılacak her türlü işlem, alım-satım, ruhsat ve benzeri faaliyetleri yürütmek ve bankacılık işlemleri yapmak bulunmaktadır. Böylece Etibank ve MTA'nın kurulmasıyla madencilik sektörüne devletin hem yatırımcı hem de işletmeci olarak girme düşüncesi gerçekleşmiştir¹¹⁶. Aynı zamanda MTA ve Etibank ile bu döneme kadar ilkel yöntemlerle ve dağınık olarak işletilen maden yataklarında merkezi denetim sağlanmıştır. MTA'nın arama ve Etibank'ın işletme faaliyetleriyle sonucunda yeni yatakların keşfedilmesinin yanında, bilinen maden yataklarının rezervleri ve çeşitliliği artarak, devletin madencilik sektöründeki etkisi hızla artmıştır¹¹⁷.

Bu gelişmeleri takiben 24 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2818 sayılı kanun ile maâdin nizamnamesi ve 12 Nisan 1925'te yürürlüğe giren 608 Sayılı kanunun bazı maddeleri değiştirilmiştir. 2818 sayılı kanunla maden arama ve işletme hakları düzenlenerek arama süresi iki yıla indirilmiş, ruhsat sahiplerinin maden işletmesinde belirli şartlara uyması ve madeni devamlı olarak işletme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca kanunla maden imtiyaz ve ruhsat sahalarını kendi işletmeyip başkalarına kiralamış durumda olanların da tüm haklarının devlete geçeceği belirtilmiştir¹¹⁸. Bununla birlikte bu kanunla maden işletenler ile madenlerde çalışan bütün teknisyen ve işçilerin Türk vatandaşı olma zorunluluğu getirilmiştir¹¹⁹.

III.4. Madenlerin Devletleştirilmesi ve Madencilik Alanında Kurulan Bazı Kuruluş, İşletme ve Fabrikalar

Bu dönemde uygulanmaya başlayan devletçi politikalar ile satın alınarak devletleştirilen birçok yabancı ve özel sektöre ait şirket bulunmakta olup bunların bir kısmı madencilik sektörü ile ilgilidir. Yapılan satın alma ve devletleştirme faaliyetlerinin önemli bir özelliği, yabancı düşmanlığı zihniyetiyle hareket edilmemiş olmasıdır. Böyle olmakla birlikte sözü edilen satın alma faaliyetleri kamuoyunda bir memnuniyet yaratmış ve tasvip

¹¹⁵ Nejat Tamzok, "Türkiye Madencilik Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Sonuçları", **Türkiye 19. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Fuarı, IMCET 2005**, İzmir, s.6.

¹¹⁶ Tamzok, a.g.m., 2008, s.190.

¹¹⁷ Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.54.

¹¹⁸ A.y.

¹¹⁹ A.g.m., MTA, 1945, s.250.

görmüştür¹²⁰. Madencilik alanında yapılan devletleştirmeler, madencilik alanındaki MTA ve Etibank'ın 1935 yılında kurulması ile temel örgütlenme sorunları çözüldükten sonra başlamıştır¹²¹. Bu dönemde yabancı ve özel sektörden satın alınarak yapılan devletleştirmeler ve madencilik ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili kurulan kuruluş, işletme ve fabrikaların bazıları şunlardır:

1935 yılında Türkiye İş Bankası tarafından Sömikok fabrikası işletmeye açılmıştır¹²². 26 Ağustos 1935 tarihinde Sümerbank ve İş Bankası'nın ortaklığı ile Keçiborlu Kükürt İşletmesi işletmeye açılmıştır¹²³. Keçiborlu Kükürtleri TAŞ'deki Sümerbank'ın yarı hissesi 15 Nisan 1936'da, kalan Türkiye İş Bankası hisseleri ise 3 Temmuz 1942 tarihinde Etibank'a devrolunmuştur¹²⁴.

11 Haziran 1936 tarih ve 3034 sayılı Doyçe Bank (tam adıyla Deutche Bank und Disconto-Gesellschaft) Elinde Bulunan Ergani Bakır T.A.Ş. Hisse Senetleri Satın Alınmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile Ergani Bakır T.A.Ş.'nin Doyçe Bank elinde bulunan 1.5 milyon lira itibari değerindeki pay senetlerinin 850.000 liraya kadar satın alınması konusunda Hükûmete adı geçen banka ile sözleşme yapma yetkisi verilmiştir. Bu kanun aynı zamanda satın alınacak pay senetlerinin de Etibank'a devredilmesini öngörmektedir¹²⁵.

1936 yılında "Kuarshan Bakır İşletmesi" kurulmuş olup, 27 Mayıs 1937 tarihinde üretime geçilmiştir¹²⁶. 1936 yılında Guleman krom yatağının Etibank'a devri sağlanmış ve aynı yıl bu yataktan üretime başlanmıştır¹²⁷. Yine aynı yıl Etibank tarafından Şark Kromları TAŞ'ın kuruluşu gerçekleştirilmiştir¹²⁸.

31 Mart 1937 tarih ve 3146 sayılı Hükûmetle Ereğli Şirketi Arasında Akdedilen 28 Teşrinisani 1936 Tarihli Satın Alma Mukavelesinin Tasdikine

¹²⁰ İleri, a.g.e., 2009, s.119.

¹²¹ Hikmet Sami Türk, "Madenlerin Devletleştirilmesi", **Prof. Dr. Akif Erginay'a 65inci Yaş Armağanı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s.35.

¹²² A.g.m., MTA, 1945, s.258.

¹²³ İleri, a.g.m., 2011, s.292.

¹²⁴ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹²⁵ Türk, a.g.m., s.35-36.

¹²⁶ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹²⁷ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹²⁸ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

Dair Kanun ile Fransız sermayeli Ereğli Şirketi işletmeleri satın alınmıştır. İmzalanan sözleşme hükümlerine göre Ereğli Şirketinin elinde bulunan liman, demiryolu ve maden hakları ile işletme tesisatının on eşit taksitte ve on yılda faizsiz ödenmek suretiyle 3.5 milyon liraya alındığı, yıllık taksitlerin kömür olarak verileceği ve döviz ödenmeyeceği açıklanmıştır. Daha sonra Ereğli Şirketi ruhsatındaki tüm haklar 11 Haziran 1937 tarih ve 3241 sayılı yasa ile Etibank'a devredilmiştir¹²⁹. 1938 yılında ise Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi faaliyete geçmiştir¹³⁰.

1937 yılında Kütahya Değirmisaz Linyit Yatağı özel sektörden satın alınarak işletmeye açılmıştır¹³¹. Aynı yıl Karabük'te Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın temeli atılmış, tesis iki yıl içinde tamamlanarak 1939'da işletmeye açılmıştır¹³². 1938 yılında Seyitömer Linyit Yatağı işletme imtiyazı Etibank tarafından alınmıştır¹³³. 1938 yılında Etibank tarafından işletme imtiyazı alınan Tavşanlı Tunçbilek Linyit Yatağı'nda üretime geçilmiştir¹³⁴. Yine aynı yıl Murgul Bakır Yatağı'nın işletme imtiyazı Etibank'a verilmiş, ancak üretime geçilmesi 1951 yılında mümkün olmuştur¹³⁵. 30 Mayıs 1940 tarih ve 3867 sayılı Ereğli Kömür Havzasındaki Ocakların Devletçe İşletirilmesi Hakkında Kanun ile de Ereğli Kömür Havzasının tamamı devlet işletmeciliğine geçirilmiştir¹³⁶.

III.5. 1923-1938 Yılları Arasındaki Döneme ait Madencilik Verileri

Türkiye İktisat Kongresi ile başlayan ve devamında izlenen politikalar ışığında genç Türkiye Cumhuriyeti'nin madencilik sektörü ile ilgili olarak önemli girişim ve gelişmelere imza attığı görülmektedir. Türkiye İktisat Kongresi ile başlayan bu dönemin devamında uygulanan politikalar ile madencilik sektörünü ilgilendiren sanayi planlarının yapılması, MTA'nın kurulması ve arama çalışmalarına başlaması, madenlerin devletleştirilmesi ve

¹²⁹ Türk, a.g.m., s.36-38.

¹³⁰ Mehmed Gökhan Polatoğlu, "Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank", **TAD**, 38, 66, 2019, s.450.

¹³¹ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹³² İleri, a.g.m., 2011, s. 292.

¹³³ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹³⁴ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹³⁵ Tamzok, a.g.m., 2008, s.191.

¹³⁶ Türk, a.g.m., s.38-39.

devamında Etibank'ın devlet adına aktif maden işletmecisi olarak yer alması bu dönemin belirleyici özellikleri olmuştur.

Bu dönemde yapılan devletleştirme faaliyetleri, bakır, demir, krom, kükürt, linyit ve taşkömürü maden grupları ile sınırlı tutulmuştur. Bu madenlerden bakır ve krom, o dönemde ülkenin ihtiyacı olan dövizin sağlanması amacıyla yabancı ülkelere işlenmeksizin satılmıştır. Bu dönemde amyant, antimuan, cıva, çinko, kurşun, manganez, manyezit ve zımpara gibi ülkenin döviz kaynağı olarak görülen diğer madenlerin üretimleri çoğunlukla özel girişimcilere bırakılmıştır¹³⁷. Bu dönemde Etibank'ın devlet adına üretimini üstlendiği madenlerin üretiminde ve ihracatında önemli artışlar sağlanırken, çoğunlukla özel sektöre bırakılan diğer madenlerin üretimlerinde istikrarlı bir yükseliş yakalanamamıştır. Bu dönemde madenlere ait üretim miktarı, iç ve dış pazarlara satışı ve yapılan maden arama faaliyetleri ile ilgili bilgilere kısaca göz atalım.

Bu dönem içerisinde amyant (asbest) arama ve işletme çalışmaları ilk olarak Cumhuriyet devrinde ele alınmıştır. 1931 yılının sonlarına doğru işletilmeye başlanan amyant madenlerinde üretim, 1931'de 4 ton'dan 1938 yılı itibarıyla 668 ton'a kadar yükselmiş, bu yıllar arasında toplam üretim 1.365 ton olmuştur (Çizelge 4). Bu dönemde MTA tarafından yapılan programlı arama ve tetkikler sonucunda otuza yakın irili-ufaklı amyant zuhurları keşfedilmiştir¹³⁸.

Çizelge 4. Cumhuriyet'in ilk yıllarında amyant üretim miktarları (ton).

1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
4	58	120	135	104	119	157	668	139
4	58	120	135				668	140
				104				141
					119	157		142

¹³⁷ "Umumi Maden Durumu: Madencilüğümüzün 20 Yıllık Bilançosu ve 1943 Yılı'nın İlk 6 Ayındaki Durumu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943, s.181; Tamzok, a.g.m., 2008, s.203.

¹³⁸ A.g.m., MTA, 1945, s.274.

¹³⁹ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁴⁰ A.g.m., MTA, 1945.

¹⁴¹ A.g.m., MTA, 1936a; "1935 Yılında Türkiye Maden Durumu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 1, 1936b; "Türkiye ve Krom", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 3, 1936c.

¹⁴² "Umumi Maden Durumu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA,12, 1938a.

Ülke için döviz kaynağı olarak görülen antimuan madenlerinin hemen hemen hepsi 1923 yılına gelindiğinde kullanılamaz veya terk edilmiş durumda iken¹⁴³, üretim 1923'te 6 ton ve 1925 yılında 74 ton, 1936 yılından sonra ise 1.000 ton'un üzerinde gerçekleşmiştir (Çizelge 5). Antimuan madeninde 1935'te 223 ton, 1936'da 1.070 ton ve 1937'de 1.255 ton ihracat gerçekleşmiştir¹⁴⁴. Cumhuriyetin ilk yıllarında MTA tarafından yirmi beş antimuan zuhurunun incelemesi yapılmış, bunlardan özel girişimcilere bırakılan Turhal antimuan yatağı, MTA tarafından devletçe işletilmeye uygun olması ve modern esaslara göre işletilmesi maksadıyla Etibank'a devredilmiştir¹⁴⁵.

1937 yılına kadar bütün bakır ihtiyacını dış ülkelerden karşılayan Türkiye'de bakır üretimi 1937'de 653 ton ve 1938'de 2.488 ton olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6). Daha sonraki yıllarda da artarak 1939'da 6.736 ton, 1940'da 8.757 ton ve 1941'de 10.510 ton olmuştur¹⁴⁶. 1937 yılında Kuarshan madeninden üretilen 400 ton bakır Amerikan piyasasına satılmıştır¹⁴⁷. 1937-1942 yıllarında Ergani ve Kuarshan madenlerinden 31.951 tonu blister ve 5.191 tonu da rafine olmak üzere toplam 37.142 ton bakır üretilmiştir. Bu yıllarda iç ve dış piyasalara olmak üzere toplam 25.353 ton bakır satılmıştır¹⁴⁸. 1939 yılında bakır ihracatından ülkeye 2 milyon Türk Lirasını aşan değerde döviz temin edilmiştir¹⁴⁹.

¹⁴³ A.g.m., MTA, 1936a, s.39.

¹⁴⁴ "15 Yıllık Bilançomuz", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 13, 1938b, s.20.

¹⁴⁵ A.g.m., MTA, 1945, s.273.

¹⁴⁶ A.g.m., MTA, 1943, s.180.

¹⁴⁷ A.g.m., MTA, 1938a, s.2.

¹⁴⁸ A.g.m., MTA, 1943, s.180.

¹⁴⁹ "Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 18 Yıllık Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941, s.436.

Çizelge 5. Cumhuriyet'in ilk yıllarında antimon üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
6		74 74		26	97	7 7	32 32	150 151 152
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
43 43	-	668 668 668	66 66 66	223 303 223	1.070 1.070	1.220 1.255 1.255	1.100 1.104 2.104	150 152 153 154 155 156

Çizelge 6. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bakır üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
189	830	451	845		13	65		157
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
						400 400 653	2.488 2.236 2.488	157 158 159 160

Borasilit üretimi 1924 ile 1937 yılları arasında inişli-çıkışlı olarak 4.664 ile 17.881 ton arasında değişirken 1938 yılında 4.064 ton olarak gerçekleşmiş, 1939 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 3,6 misli artarak 14.699 ton olmuştur (Çizelge 7)¹⁶¹. Balıkesir-Susurluk bölgesindeki Sultançayırı

¹⁵⁰ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁵¹ "Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 17 Yıllık Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940.

¹⁵² A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

¹⁵³ A.g.m., MTA, 1945.

¹⁵⁴ A.g.m., MTA, 1943.

¹⁵⁵ "Umumi Maden Durumu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 8, 1937.

¹⁵⁶ A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁵⁷ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁵⁸ A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁵⁹ A.g.m., MTA, 1943.

¹⁶⁰ A.g.m., MTA, 1941.

¹⁶¹ A.g.m., MTA, 1940, s.466.

madeninde 1943 yılının ortasına kadar ise toplam 164.457 ton borasit üretimi yapılmıştır¹⁶².

Çizelge 7. Cumhuriyet'in ilk yıllarında borasit üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
	11.000	16.051	15.574	17.881	14.943	13.528	5.456	163
	11.000	16.051	15.574	17.881	14.943	13.528	5.456	164
						13.528	5.456	165
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
6.501	4.994	7.553	7.517	5.082	6.484	4.664	4.063	163
6.501	4.994	7.553	7.517			4.664		164
5.501	4.994	7.553	7.517	5.082				165
				5.082	6.483			166
					6.484	4.664		167
							4.064	168
							4.064	169

Bu dönem içerisinde cıva madenleri özel girişimcilere bırakılmış olup, cıva üretimi ise 1923 ile 1937 yılları arasında inşili-çıkışlı olarak 6 ile 815 şişe arasında gerçekleşirken 1938 yılında 597 şişe olmuştur (Çizelge 8). Cumhuriyetin ilk yirmi yılında iç ve dış pazarlara satılan cıva miktarı ise toplam 5.349 şişe olarak gerçekleşmiştir¹⁷⁰.

¹⁶² A.g.m., MTA, 1943, s.182-183.

¹⁶³ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁶⁴ A.g.m., MTA, 1945.

¹⁶⁵ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

¹⁶⁶ A.g.m., MTA, 1937.

¹⁶⁷ A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁶⁸ A.g.m., MTA, 1940.

¹⁶⁹ A.g.m., MTA, 1941.

¹⁷⁰ A.g.m., MTA, 1945, s.272-273.

Çizelge 8. Cumhuriyet'in ilk yıllarında cıva üretim miktarları (şişe).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
6	226	100	161		126	239	545	171
6							545	172
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
239		23	42	25	815	483	597	171
					815			172
				25				173
				25	823			174
						483		175
							597	176

1923-1929 yılları arasında ülke ithalatının önemli bir bölümünü oluşturan çimentoda üretim, 1925'ten itibaren istikrarlı bir şekilde artmıştır (Çizelge 9). 1928-1931 yılları arasında tesis edilen yeni fabrikalar ile ülke 1935 yılında yabancı çimentosundan kurtularak ilk defa olmak üzere Suriye'ye çimento ihracatı yapmıştır¹⁷⁷. 1925 ile 1942 yılları arasında çimento fabrikaları tarafından toplam 2.591.717 ton çimento iç ve dış pazarlara satılmıştır¹⁷⁸.

¹⁷¹ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁷² A.g.m., MTA, 1941.

¹⁷³ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

¹⁷⁴ A.g.m., MTA, 1937.

¹⁷⁵ A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁷⁶ A.g.m., MTA, 1943.

¹⁷⁷ A.g.m., MTA, 1941, s.440.

¹⁷⁸ A.g.m., MTA, 1943, s.183.

Çizelge 9. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çimento üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
		6.847	20.940	40.973	58.845	65.070	81.970	179
		6.847	20.940	40.973	38.846		81.970	180
		6.847	20.940	40.973	38.846	165.070	81.970	181
						65.070		182
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
108.209	108.163	117.995	168.500	131.175	137.086	214.794		179
108.309	108.163	117.995	168.500		195.493		267.568	180
108.309	108.163	117.995	168.500	131.175	195.493	214.794	267.568	181
							267.568	182
				131.175				183
						214.794		184

Dönem içerisinde çinko üretimi 1928'te 5 bin ton seviyelerinde iken 1938'te 18 bin ton seviyelerine çıkmıştır (Çizelge 10). 1923 ile 1940 yılları arasında toplam çinko üretimi 132.855 ton, çinkolu kurşun üretimi ise toplam 98.911 ton olarak gerçekleşmiştir¹⁸⁵. Bu dönemde MTA tarafından elli sekiz adet çinko zuhuru tetkikten geçirilmiştir¹⁸⁶. 1924 ile 1938 yılları arasında kurşun üretimi ise 1.546 ile 16.162 ton arasında değişen miktarlarda inişli-çıkışlı olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 10). Cumhuriyet döneminde 1924-1938 yılları arasında yaklaşık toplam 112 bin tonun üzerinde ve yıllık ortalama ise 7.5 bin tonun üzerinde kurşun üretimi gerçekleşmiştir. 1936-1937 yıllarında MTA tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Bolcardağ ve Keban kurşun yatakları işletilmeye uygun bulunarak, Etibank'a devredilmiştir¹⁸⁷.

¹⁷⁹ A.g.m., MTA, 1938b.

¹⁸⁰ A.g.m., MTA, 1940.

¹⁸¹ A.g.m., MTA, 1941.

¹⁸² A.g.m., MTA, 1943.

¹⁸³ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

¹⁸⁴ A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁸⁵ A.g.m., MTA, 1943, s.182.

¹⁸⁶ A.g.m., MTA, 1945, s.271.

¹⁸⁷ A.g.m., MTA, 1945, s.271.

Çizelge 10. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çinko ve kurşun üretim miktarları (ton).

Çinko	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
							5.829	11.500	9.645
						5.829	11.501	9.645	189
						5.829	11.501	9.645	190
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak	
1.477	3.250	6.943	14.390	14.640	16.170	17.140	18.240	188	
1.477	3.250	6.943	14.393	14.645				189	
1.477	3.250	6.943	14.393		16.170	17.143	18.243	190	
				14.645	17.126			191	
						17.143		192	
Kurşun	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
		8.400	1.546	5.509	6.530	8.062	7.324	15.503	188
		8.400	1.456	5.509	6.530	8.062	7.324	15.508	189
		8.400	1.456	5.509	6.530	8.062	7.324	15.508	190
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak	
2.767	-	3.036	7.158	4.410	10.949	14.727	15.662	188	
2.767		3.036	7.158	4.410				189	
2.767		3.036	7.158		10.944	14.732	16.162	190	
				4.410	7.632			191	
						7.984		192	

Krom'un işlenmeden yurt dışına doğrudan satıldığı bu yıllarda krom üretimi, 1924'te 3.400 ton, 1925'te 7.506 ton, 1930'da 28.195 ton ve 1935'te 150 bin ton mertebesine çıkmış ve bu yılda krom üreticiliğinde Türkiye dünyada birinciliği almıştır (Çizelge 11)¹⁹³. 1932 ile 1935 yılları arasında ülkenin krom üretimi, dünya üretiminin %18,5-19,3'ünü oluşturmuştur¹⁹⁴. 1935 yılından sonrada istikrarlı artışı devam eden krom üretimi, 1936'da 160 bin ton, 1937'de 192 bin ton ve 1938'de 200 bin tonun üzerine ulaşmıştır (Çizelge 11). 1901 ile 1922 yılları arasında yaklaşık toplam 394 bin ton ve yıllık ortalama 18 bin ton krom üreten Osmanlı Devleti'ne nazaran

¹⁸⁸ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁸⁹ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

¹⁹⁰ A.g.m., MTA, 1945.

¹⁹¹ A.g.m., MTA, 1937.

¹⁹² A.g.m., MTA, 1938a.

¹⁹³ A.g.m., MTA, 1936b, s.19.

¹⁹⁴ A.g.m., MTA, 1943, s.177.

Cumhuriyet döneminde 1923-1938 yılları arasında yaklaşık toplam 1 milyon tonun üzerinde ve yıllık ortalama ise 68 bin tonun üzerinde krom üretimi gerçekleşmiştir¹⁹⁵. 1937 yılında krom cevheri ihracatından ülkeye 3,5 milyon ve 1938 yılında 4 milyon Türk Lirasını aşan karşılıklı döviz temin edilmiştir¹⁹⁶. Bu dönemde MTA tarafından yapılan çalışmaları sonucunda iki yüz otuz bir adet krom yatağı incelenmiş, bunların ellisinin özel girişimciler ve on beşinin de devlet için işletilmeye değer olduğu belirlenmiştir¹⁹⁷.

Çizelge 11. Cumhuriyet'in ilk yıllarında krom üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
	3.400	7.506	6.670	18.318	11.849	16.178	28.195	198
		7.506	6.670	18.318	11.849	16.178	28.945	199
	3.400	7.506	6.670	18.318	11.849	16.178	28.195	200
	3.046							201
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
25.388	55.216	75.379	119.840	150.470	160.390	192.500	213.830	198
29.525	55.215	75.379	119.844	150.514				199
25.388	55.216	75.379	119.844	150.472	163.880	192.508		200
							208.405	201
					160.399		208.405	202
						192.508		203

1928 yılında hususi sermaye ile üretime başlanan kükürt madenlerinde 1935 yılında Keçiborlu Kükürt işletmelerinin devletleştirilmesiyle üretimde yeni bir döneme girilmiştir²⁰⁴. 1935 yılı öncesi en yüksek 300 ton olan kükürt üretimi, 1938 yılı itibarıyla yaklaşık 4 bin ton seviyesine ulaşmıştır (Çizelge 12). 1935 yılında üretime başlayan Keçiborlu madeninde 1935 ile 1942 yılları arasında toplam 20.029 ton blok ve çubuk kükürt üretimi yapılmıştır²⁰⁵. Bu

¹⁹⁵ A.g.m., MTA, 1945, s.266-267.

¹⁹⁶ A.g.m., MTA, 1943, s.177.

¹⁹⁷ A.g.m., MTA, 1945, s.267.

¹⁹⁸ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

¹⁹⁹ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

²⁰⁰ A.g.m., MTA, 1938b.

²⁰¹ A.g.m., MTA, 1941.

²⁰² A.g.m., MTA, 1940.

²⁰³ A.g.m., MTA, 1938a.

²⁰⁴ A.g.m., MTA, 1943, s.182.

²⁰⁵ A.g.m., MTA, 1943, s.182.

dönemde MTA tarafından yapılan çalışmalar sonucunda on dokuz adet kükürt zuhurunun incelemesi yapılmıştır²⁰⁶.

Çizelge 12. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kükürt üretim miktarları (ton).

1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
74	25	150	300	2.178	3.189	2.265	3.893	207
74	25	150	300		3.189	3.383	3.806	208
74								209
				2.178				210
				2.178	3.162			211
						2.765		212
							3.894	213

1923 yılında 253 ton olan linyit üretimi ise genel olarak artma eğilimine bağlı olarak 1938'de 145 bin ton düzeyine ulaşmıştır (Çizelge 13). 1902 ile 1919 yılları arasında yaklaşık toplam 1 milyon ton ve yıllık ortalama 59 bin ton linyit üreten Osmanlı Devleti'ne nazaran Cumhuriyet döneminde 1927-1944 yılları arasında yaklaşık toplam 2,9 milyon ton ve yıllık ortalama ise 164 bin tonun üzerinde linyit üretimi gerçekleşmiştir²¹⁴. Bu dönemde MTA tarafından yapılan arama çalışmaları sonucunda ülkenin birçok yerinde yaklaşık 350 milyon tona varan linyit zuhurları keşfedilmiştir²¹⁵. Bu dönem içerisinde taş kömürü üretimi ise 1923'de 597.000 ton iken 1938 yılında yaklaşık 4,3 kat artarak 2,5 milyon ton düzeyine gelmiştir (Çizelge 13). 1901 ile 1922 yılları arasında yaklaşık toplam 12 milyon ton ve yıllık ortalama 548 bin ton taş kömürü üreten Osmanlı Devleti'ne nazaran Cumhuriyet döneminde 1923-1938 yılları arasında yaklaşık toplam 26 milyon ton ve yıllık ortalama ise 1,6 milyon tonun üzerinde taş kömürü üretimi gerçekleşmiştir²¹⁶. Bu

²⁰⁶ A.g.m., MTA, 1945, s.276.

²⁰⁷ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

²⁰⁸ A.g.m., MTA, 1945.

²⁰⁹ A.g.m., MTA, 1941.

²¹⁰ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

²¹¹ A.g.m., MTA, 1937.

²¹² A.g.m., MTA, 1938a.

²¹³ A.g.m., MTA, 1943.

²¹⁴ A.g.m., MTA, 1945, s.260.

²¹⁵ A.g.m., MTA, 1945, s.261.

²¹⁶ A.g.m., MTA, 1945, s.256.

dönem içerisinde kömür ihracatı ise 1932’de 1.178.000 ton, 1933’te 1.323.000 ton, 1934’te 1.652.000 ton iken 1935’te 1.700.000 tonu aşmıştır²¹⁷.

Çizelge 13. Cumhuriyet’in ilk yıllarında linyit ve taş kömürü üretim miktarları (ton).

Linyit	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
	253	-	4.610	6.812	10.555	9.251	11.558	9.389	218
	253		4.610	6.812	10.555	9.251	11.558	9.389	219
			4.610	6.812	10.555	9.251	11.558	9.389	220
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
	7.775	13.560	29.561	52.777	73.335	95.234	116.397	145.706	218
	7.775	13.560	29.561	52.777	73.355	95.817	116.397		219
	7.775	13.560	29.561	52.777		95.234		129.300	220
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
	597.000	994.000	958.000	1.216.000	1.324.000	1.251.000	1.421.000	1.595.000	218
597.499	994.020	957.625	1.216.008	1.323.833	1.250.639	1.421.008	1.595.359	219	
597.499	994.020	957.625	1.216.008	1.323.000	1.250.639	1.421.008	1.595.359	221	
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak	
1.574.000	1.593.000	1.852.000	2.288.000	2.340.000	2.299.000	2.307.000	2.589.000	218	
1.574.091	1.593.579	1.852.107	2.288.269	2.340.491	2.298.649	2.306.869		219	
1.574.091	1.593.579	1.852.107	2.288.269	2.340.491	2.298.649	2.306.869	2.588.959	221	

Dünya piyasasında rakipsiz olarak görülen lületaşı üretimi, 1923 yılında 1.538 sandık ve 1924’te 1.779 sandık olarak gerçekleşmiş ve takip eden yıllardan 1939 yılına kadar 107-935 sandık arasında değişen miktarlarda gerçekleşmiştir (Çizelge 14). 1923 ile 1942 yılları arasında toplam 10.064 sandık lületaşı iç ve dış pazarlara satılmıştır²²².

²¹⁷ A.g.m., MTA, 1936b, s.18.

²¹⁸ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

²¹⁹ A.g.m., MTA, 1938b.

²²⁰ A.g.m., MTA, 1941.

²²¹ “Umumi Maden Durumu: Türkiye Madenciliğinin 1949 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 40, 1950.

²²² A.g.m., MTA, 1943, s.182.

Çizelge 14. Cumhuriyet'in ilk yıllarında lületaşı üretim miktarları (sandık).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
1.538	1.779							223
		323				441	380	224
1.538	1.779		323	312	41	441	380	225
								226
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
935	107	241	235	694				224
935		241		694			385	225
	107		235		622	592	383	226
					622	592		227

1928 yılında şişelere doldurularak üretime girilmiş olan bulunan ve aynı yıl 142.893 litreyi bulan maden suyu üretimi, 1938'te yaklaşık yedi kat artarak 980.675 litre düzeyine ulaşmıştır (Çizelge 15). 1928 ile 1942 yılları arasındaki dönemde maden sularında toplamda 8.545.683 litre iç pazara satışa çıkarılmıştır²²⁸.

Çizelge 15. Cumhuriyet'in ilk yıllarında maden suyu üretim miktarları (litre).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
					142.893	235.567	272.996	229
					142.893	235.567	272.996	230
						235.567	272.996	231
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
284.264	100.209	104.332	124.727	388.796	792.423	980.042	980.175	229
284.264	100.209	104.332	124.727	388.796	792.423	980.042	980.675	230
284.264	100.209	104.332	124.727	388.796				231

²²³ A.g.m., MTA, 1943.

²²⁴ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

²²⁵ A.g.m., MTA, 1941.

²²⁶ A.g.m., MTA, 1945.

²²⁷ A.g.m., MTA, 1938a.

²²⁸ A.g.m., MTA, 1943, s.184.

²²⁹ A.g.m., MTA, 1941.

²³⁰ A.g.m., MTA, 1943.

²³¹ A.g.m., MTA, 1945.

Bu dönemde özel girişimciliğe bırakılan manganez cevherlerinde gayrimuntazam bir şekilde üretim gerçekleşmişti²³². 1925 yılında Karadeniz sahil kısımlarında yer alan manganez yataklarında üretim başlamış²³³, 1925'te 97 ton üretim gerçekleştirilmiştir. 1926 ile 1938 yılları arasında ise 61 ile 15.600 ton arasında değişen miktarlarda yıllık manganez üretimi gerçekleştirilmiştir (Çizelge 16). 1925-1944 yılları arasındaki yirmi yıl içerisinde toplam 49.162 ton manganez cevheri üretimi yapılarak iç ve dış pazarlara satılmıştır. Bu dönemde MTA tarafından yüz elli beş adet manganez zuhuru tetkik edilerek önemleri açısından kategorilere ayrılmıştır²³⁴.

Çizelge 16. Cumhuriyet'in ilk yıllarında manganez üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
		97	77	398	61	151	900	235
				11.398	61	151	900	236
						151	900	237
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
1.000	2.800	7.700	13	9.200	4.600	530	2.186	235
1.000	2.800	7.700	13	15.600				236
1.000	2.800	7.700	13		4.600	530	2.180	237

1929 yılında üretime başlanan manyezit madenlerinde planlı ve modern bir işletme usulü uygulanmadığından manyezit üretimi fazla gelişmemiştir. 1929 ile 1938 yılları arasında inişli-çıkışlı olarak 286 ile 2.247 ton arasında değişen miktarlarda yıllık manyezit üretimi gerçekleştirilirken (Çizelge 17), toplamda 8.898 ton manyezit üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde MTA tarafından yirmi sekiz adet manyezit zuhuru tetkik edilmiştir²³⁸.

²³² A.g.m., MTA, 1945, s.274.

²³³ A.g.m., MTA, 1943, s.181.

²³⁴ A.g.m., MTA, 1945, s.274.

²³⁵ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

²³⁶ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

²³⁷ A.g.m., MTA, 1945.

²³⁸ A.g.m., MTA, 1945, s.275.

Çizelge 17. Cumhuriyet'in ilk yıllarında manyezit üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
						286	322	239
						286	322	240
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
2.070	310	751	628	1.090	2.240	1.360	864	239
2.077	310	751	628			321	864	240
				1.092	2.247			241
					2.247	1.365		242

Zımpara madeninde 1923'de 6.896 ton seviyesinde olan üretim, 1935'li yıllara kadar inişli-çıkışlı bir karakter sergilerken 1935 ile 1938 yılları arasında 12 bin ton seviyesine çıkmıştır (Çizelge 18). Zımpara madeninde 1935'te 11.991 ton ve 1937'de 12.115 ton ihracat gerçekleştirilmiştir²⁴³.

Çizelge 18. Cumhuriyet'in ilk yıllarında zımpara üretim miktarları (ton).

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Kaynak
6.896	6.108	7.500	4.574	6.620	11.140	7.603	3.267	244
6.896	6.108	7.500	4.574	6.620				245
					11.145	7.603	3.267	246
	6.108	7.500	4.574	6.620	11.145	7.603	3.267	247
1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Kaynak
3.488	6.323	7.017	7.794	11.990	12.980	12.110	8.452	244
							12.500	245
				11.991		12.115		246
3.488	6.323	7.017	7.794	11.991	12.983	12.115	8.452	247
3.488	6.323	7.017	7.794					248

Bu madenlerin yanında Türkiye'de bu dönemde altın ve gümüş işletilmesine henüz girilmemiştir. 1933 yılında kurulan Altın Arama ve İşletme İdaresi 1935 yılının ortalarına kadar jeolojik olarak altın bulunmasına

²³⁹ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

²⁴⁰ A.g.m., MTA, 1945.

²⁴¹ A.g.m., MTA, 1937.

²⁴² A.g.m., MTA, 1938a.

²⁴³ A.g.m., MTA, 1938b, s.20.

²⁴⁴ Tamzok, a.g.m., s.193-194.

²⁴⁵ A.g.m., MTA, 1941.

²⁴⁶ A.g.m., MTA, 1938b.

²⁴⁷ A.g.m., MTA, 1943.

²⁴⁸ A.g.m., MTA, 1936a; A.g.m., MTA, 1936b; A.g.m., MTA, 1936c.

uygun yerlerde arama yapmış olup bu kurum lağvedildikten sonra ise bu kurumun görevlerini MTA üstlenmiştir. MTA 1945 yılına kadar yirmi üç adet altın zuhuru üzerinden incelemeler yapmış ve bu doğrultuda tetkik edilen Bolkardağ cevherleşmesi ton başına 12 gram altın ve 600 gram gümüş ihtiva etmesinden dolayı işletilmek üzere Etibank'a devredilmiştir²⁴⁹.

Türkiye 1934 ile 1938 yılları arasında ihtiyaç duyduğu demir için 2.541 ton ithalat yaparken 1937 yılında MTA jeologları tarafından keşfedilen ve 1938 yılından itibaren Etibank tarafından işletilmeye başlayan Divriği yatağındaki üretim ile demir cevheri ihraç edebilecek duruma gelmiştir²⁵⁰. 1938'de 76.507 ton olan demir üretimi²⁵¹, 1938 ile 1944 yılları arasında toplam 700.139 ton olarak gerçekleşmiş ve bu miktarın 616.506 tonu Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarına gönderilmiştir. 1908 ile 1913 yılları arasında yaklaşık toplam 51 bin ton ve yıllık ortalama 8,5 bin ton demir cevheri üreten Osmanlı Devleti'ne nazaran Cumhuriyet döneminde 1939-1944 yılları arasında yaklaşık toplam 623 bin ton ve yıllık ortalama ise 103 bin tonun üzerinde demir cevheri üretimi gerçekleşmiştir²⁵².

Bu maden gruplarının yanında Cumhuriyet döneminde kil madenlerinden faydalanmak amacıyla Sümerbank tarafından Kütahya'da bir porselen fabrikası kurulmuş, 1923'te 745 ton olan üretim 1938 yılında 5.845 ton olarak gerçekleşmiştir²⁵³. Cumhuriyetin ilk yirmi yılında toplam 118.423 ton kil üretimi yapılmış²⁵⁴, buna ilaveten ülke büyük miktarda porselen kili ihraç edebilecek konuma gelmiştir²⁵⁵. Kil madenlerinin yanında 1935-1942 yılları arasında toplam 1.796 m³ levha mermer ve 30.152 ton moloz iç pazarlara satılmıştır. 1928 yılında üretime başlanan Değirmentaşı'nda ise 1943 yılına kadar toplam 56.942 adet satışa çıkarılarak ülkenin iç ihtiyacı karşılanmıştır²⁵⁶. Yer altı kaynaklarından sayılabilecek tuz madenleri Cumhuriyet döneminde Tekel idaresine verilmiş olup, tuz üretimi 1925'te 94.261 ton iken 1938 yılında 169.992 ton olarak gerçekleşmiştir²⁵⁷. 1925 ile

²⁴⁹ A.g.m., MTA, 1945, s. 280-281.

²⁵⁰ A.g.m., MTA, 1943, s.177; A.g.m., MTA, 1945, s.263.

²⁵¹ A.g.m., MTA, 1950, s.9.

²⁵² A.g.m., MTA, 1945, s.262-263.

²⁵³ A.g.m., MTA, 1945, s.276.

²⁵⁴ A.g.m., MTA, 1943, s.183-184.

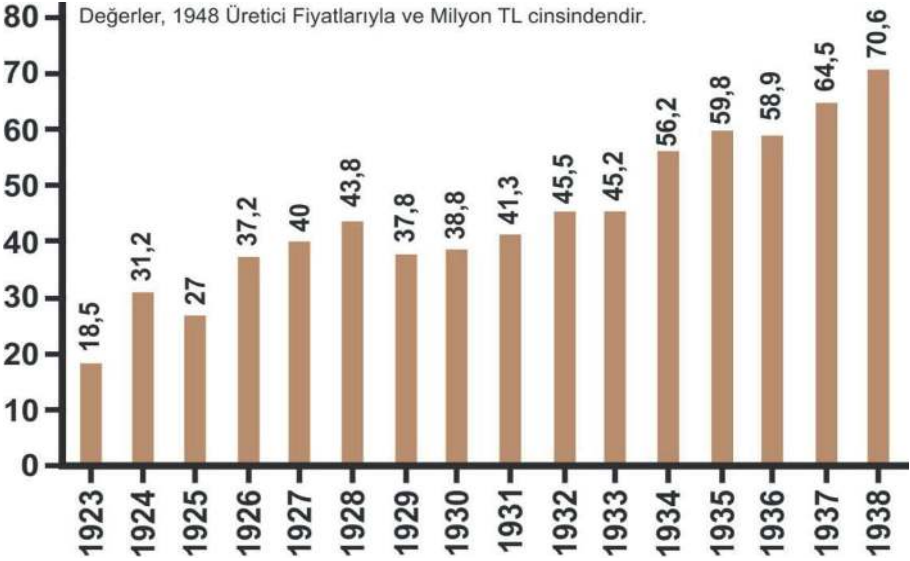
²⁵⁵ A.g.m., MTA, 1945, s.280.

²⁵⁶ A.g.m., MTA, 1943, s.183-184.

²⁵⁷ A.g.m., MTA, 1945, s.280.

1937 yılları arasında zırnık (arsenik) madeninde üretim ise yıllık olarak 2 ile 56 ton arasında değişirken, toplamda 251 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde MTA tarafından on sekiz adet arsenik zuhurunun incelemesi yapılmış olup, bazı arsenik cevherlerinin ton başına 5-10 gram altın ihtiva ettiği belirlenmiştir²⁵⁸.

1935 yılında kurulan MTA, 1941 yılına kadar altı sene içerisinde 1.300'den fazla maden zuhurati keşfetmiş ve incelemiş olup işletilecek düzeyde olanları Etibank'a teslim etmiştir²⁵⁹. Bu dönemde Türkiye'de madencilik sektörünün yarattığı katma değer genel olarak artış eğiliminde olmakla birlikte 1948 yılı üretici fiyatlarıyla 1923 yılında 18.5 milyon TL, 1929 yılında 37.8 milyon TL, 1934'te 56.2 milyon TL iken, 1938 yılında 70.6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir²⁶⁰.

Şekil 1. 1923-1938 yılları arasındaki madencilik sektörü katma değerleri²⁶¹.

²⁵⁸ A.g.m., MTA, 1945, s.276.

²⁵⁹ A.g.m., MTA, 1941, s.442.

²⁶⁰ Serpil Kahraman, **1929-1939 İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.69.

²⁶¹ Kahraman, a.g.e., s.69.

SONUÇ

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin kuruluşu ve akabinde Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde Osmanlı Devleti'nden madencilik sektöründe intikal eden eksikliklerin giderilmesi, yabancı ve azınlıkların sektördeki egemenliğinin kırılması ve yeni bir anlayışın oluşturulmasına yönelik yeni düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ülkeyi kuran kadrolar, siyasi bağımsızlık kadar ekonomik bağımsızlığın da olması gerekliliğini anlamış ve bu doğrultuda Türkiye İktisat Kongresi ile millî bir iktisat politikası hazırlanmıştır. Bu iktisat politikası doğrultusunda ülkeyi kuran kadrolar, madenlerin ülke için en önemli doğal zenginlikler olduğunu ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için maden kaynaklarının en iyi şekilde ülke lehine kullanılması gerektiği düşüncesiyle hareket etmişlerdir.

Kongre'nin yapılmasıyla birlikte şekillenen düşünceyle madenlerin millî menfaatlere göre daha fazla işletilmesi ve ihracının yapılarak gelir elde edilmesi düşünülmüştür. Ancak Osmanlı toplumunda çok az olan özel sermayenin büyük çoğunluğunun da Müslüman olmayan azınlıkların elinde olması nedeniyle, madencilik ve sanayi sektörlerine sermaye sağlamak amacıyla bankalar kurulmuş ve teşvik politikaları uygulanmıştır. Bu uygulamalar sonucu Türk anonim şirketleşme hareketlerinde artış gerçekleşmiş olsa da, madencilik sektörünün yüksek miktarlarda sermayeye, alanında uzman teknik elemana ve modern bir tekniğe ihtiyaç duyması nedeniyle millî ekonomi açısından beklenen gelişme tam olarak sağlanamamıştır. Bu dönemde dünyada patlak veren ekonomik krizin Türkiye'yi de etkilemesi, madencilikte özel sermayeden beklenen gelişmelerin tam olarak sağlanamaması gibi nedenler ile devletçilik politikası dönemi başlamıştır. Bu politika doğrultusunda planlı sanayi dönemine geçilmiş, madenciliğin toplam yatırımlar içerisindeki payının %26.9 olduğu BBYSP hazırlanmış, uygulanmış ve planın %100 oranında gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

BBYSP'nin uygulanması devam ederken BBYSP'ye göre kullanılacak sermaye ve ekonomik faaliyetleri daha kapsamlı olan ve finansmanı sağlanan diğer planlar hazırlanmış olsa da bu planlar tam olarak devreye konulamamıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan devletçilik politikası ile hazırlanan planların yanında madenciliği dolaylı ve doğrudan ilgilendiren

kanunlar ve düzenlemeler yürürlüğe konulmuş, birçok kurum, kuruluş, işletme ve fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kurumlardan özellikle MTA ve Etibank ile madencilik sektöründe önemli bir teşkilatlanma hamlesi gerçekleştirilerek bu döneme kadar ilkel yöntemlerle ve dağınık olarak işletilen madenler üzerinde merkezi denetim sağlanmıştır. MTA ve Etibank'ın kurulmasından sonra madenler yabancı ve özel sermaye sahiplerinden satın alınarak devletleştirilmiş ve sonucunda devletin madencilik sektöründe doğrudan yatırımcı ve işletmeci olarak çalışması mümkün olmuştur. MTA'nın arama ve Etibank'ın işletme faaliyetleri sonucunda yeni maden yatakların keşfedilmiş, bilinen maden yataklarının rezervleri ve çeşitliliği artırılmış ve madenlerin üretiminde artışlar sağlanırken, devletin madencilik sektöründeki etkisi de hızla artmıştır. Yapılan uygulamalar sonucunda Cumhuriyetin ilk yıllarında madenlerin ihracatında ve madencilik katma değerinde önemli artışlar sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

“15 Yıllık Bilançomuz”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 13, 1938b, s.7-23.

“1935 Yılında Türkiye Maden Durumu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 1, 1936b, s.18-21.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/SÖYLEV-ORJİNAL.pdf>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d2yy1.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin I. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin II. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/2d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin II. Dönem 4. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/2d4yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin III. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d2yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin III. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/3d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 1. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d1yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d2yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d3yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 4. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d4yy.htm, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Aysan, Mustafa A. “Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 2, S 6, Ankara 1986, s.617-644.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 1, Ankara 2014a.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 2, Ankara 2014c.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 3, Ankara 2014b.

Bayartan, Mehmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, X-1, 2008, s.137-155.

Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 2, 1, Ankara, 1943, s.117-126.

Çilingir, Yalçın, “Madencilüğimizin Evrimine Toplu Bir Bakış”, **Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi**, Ankara 1975, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, s.51-105.

Daver, Bülent, “Atatürk ve Ekonomi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 11, S 31, Ankara 1995, s.295-304.

Demir, Özkan, “Cumhuriyet Döneminde Maden İşletmelerinde İşçi Haklarını Belirlemeye Yönelik Bazı Düzenlemeler (Ergani Bakır İşletmesi ve Ereğli Kömür İşletmesi Örnekleri)”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 18, 2020.

Demir, Özkan, “İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Türkiye'de Madencilik Alanındaki Gelişmeler”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5, 40, 2017a, s.478-490.

Demir, Özkan, **Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank'ın Rolü**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017.

Dilek, Savaş, “Anadolu Coğrafyası’ndaki Madencilik Politikaları ve Tarih Bilinç(i)(sizliği)”, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, 1998/1-2, Ocak-Haziran 1998, s.140-154.

Engin, Tandoğan, Özkan, Yusuf Ziya, **MTA'nın Maden Arama Tarihçesi (1935-2002)**, Ankara 2005.

Fidan, Erkan, “Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.49-59.

Güven, Pelin, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz ve Sınırlı Ayni Hak Edinmesinde Tapu Kanunu 35’inci Maddesinde Değişiklik Öngören Kanun Tasarısının Değerlendirilmesi”, **Public and Private International Law Bulletin**, 31, 2, 2011, s.203-300.

İleri, Turgut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 19, 1, 2011, s.287-296.

İleri, Turgut, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Madencilik Politikaları (1923-1960)**, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2009.

İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), Stil Matbaacılık, İstanbul-Mayıs 2004.

Kahraman, Serpil, **1929-1939 İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Karavar, Hilal, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Durumu (1939-1945)”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 18, 2020, s.27-41.

Kartalkanat, Ahmet, “Cumhuriyet Döneminde Madencilikimizin Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası”, **Jeoloji Mühendisliği**, 38, 1991, s.51-67.

Kartalkanat, Ahmet, “Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası”, **Jeoloji Mühendisliği**, 36, 1990, s.65-71.

Keskin, Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, **OTAM**, 29, 2011, s.125-147.

Keskin, Özkan, “Osmanlı Devletimde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 11, 2007, s.79-92.

Koyuncu, Emel, “Atatürk’ün Ekonomi Mucizesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 15, S 44, Ankara 1999, s.771-776.

MAPEG, <http://www.mapeg.gov.tr/Tarihce.aspx>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, “Atatürk Dönemi’nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank”, **TAD**, 38, 66, 2019, s.444-478.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, **Atatürk Dergisi**, 6, 1, 2017, s.55-87.

Saydam, Abdullah, “Osmanlı Madenciliği ve XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon’daki Maden Ocakları”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 6, 1, 1991, s.255-270.

Soykan, Füsün, Mutluer, Mustafa, “Türkiye’de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, **Ege Coğrafya Dergisi**, 8, İzmir 1995, s.37-56.

Tamzok, Nejat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 63, 4, 2008, s.179-204.

Tamzok, Nejat, “Türkiye Madencilik Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Sonuçları”, **Türkiye 19. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Fuarı**, IMCET 2005, İzmir, s.5-20.

Tızlak, Fahrettin, “Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnâmeden Nizamnâmeye Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnâmesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 98, 1995, s.75-91.

Topaloğlu, Mustafa, “Dünyada Maden Hukukuyla İlgili Yeni Yaklaşımlar ve Bu Bağlamda Türk Maden Hukukunun Gelişimi”, 2016, s.3, <http://www.mtopaloglu.av.tr/img/makaleler/du-nyada-maden-hukukuyla-I-llgili-yeni-yaklas-imler-ve-bu-bag-lamda-tu-rk-maden-hukuku-740.pdf>, Erişim Tarihi: 26.03.2021.

Turan, Murat, “Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi**, Ankara 1981, s.47-63.

Tünay, Muharrem, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 2, S 4, Ankara 1985, s.245-256.

Türk, Hikmet Sami, “Madenlerin Devletleştirilmesi”, **Prof. Dr. Akif Erginay’a 65 inci Yaş Armağanı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

“Türkiye ve Krom”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 3, 1936c, s.23-36.

“Türkler ve Madencilik”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 5, 1936a, s.3-40.

“Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 17 Yıllık Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940, s.451-469.

“Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 18 Yıllık Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941, s.423-442.

“Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 20 Yıllık Bilançosu ve 1943 Yılı'nın İlk 6 Ayındaki Durumu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943, s.171-184.

“Umumi Maden Durumu: Saltanatın Son ve Cumhuriyetin İlk 22 Yılında Türk Madenciligi”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945, s.246-286.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1949 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 40, 1950, s.5-11.

“Umumi Maden Durumu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 12, 1938a, s.1-3.

“Umumi Maden Durumu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 8, 1937, s.1-5.

Üçüncüoğlu, Adnan Güngör, Kömürlü, Eren, “Osmanlı Dönemi Gümüşhane İli Madencilik Tarihine Genel Bir Bakış”, **MT Bilimsel Yeraltı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.97-102.

Yalçın, Ünsal, “Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 9, 2016, s.3-13.

Yüksel, Hasan, “Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 12, S 35, Ankara 1996, s.609-614.